

Одилхон қори Юнусхон ўғли

**ҚЎШНИЧИЛИК
ҲАҚЛАРИ ВА
ОДОБЛАРИ**

«Тошкент ислом университети»
нашриёт-матбаа бирлашмаси
Тошкент – 2012

УДК: 297.1

87.77

Ю57

Юнусхон ўғли, Одилхон қори.

Қўшничилик ҳақлари ва одоблари / О.Юнусхон ўғли;
масъул муҳаррир Ҳ.Йўлдошхўжаев. – Тошкент: Тошкент
ислом университети, 2012. – 120 б.

КБК 87.77

Халқимизда қўшничилик муносабатлари қадим-қадимдан шаклланган, аммо кейинги вақтларда бунга эътиборсиз ва лоқайд қаралаётгани сир эмас. Ушбу рисолада қўшничилик тарихи, динимизда қўни-қўшнининг муомала масалалари ва ҳозирги вақтда бу борадаги айрим камчиликларимиз хусусида маънавий-маърифий сабоқлар берилган.

Тақризчи:

Абдулазиз Мансур

Масъул муҳаррир:

Ҳайдархон Йўлдошхўжаев

*Тошкент ислом институти ректори,
тарих фанлари номзоди, доцент*

*Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин
ишлари бўйича қўмитасининг 2012 йил 8 июнь № 1355-рақамли
тавсияси билан чоп этилди.*

*Муаллиф рухсатисиз ушбу китобни чоп этиш ва сотиш
қонунан таъқиқланади. Манбага ишора қилган ҳолда иқтибос
олиш жоиз.*

ISBN 978-9943-390-54-6

© “Тошкент ислом университети”
нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2012
© Одилхон қори Юнусхон ўғли, 2012

СЎЗБОШИ ЎРНИДА

Яхши қўшничилик – миллий қадрият

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов ўзларининг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида халқимизнинг фарзанд тарбиясида аждодларимиз тарбиясига амал қилишида, маънавий-ахлоқий жиҳатдан комилликка интилиб яшашида жамоавийлик тамойилига амал қилиши масаласига эътибор қаратар эканлар: *“Албатта, Ўрта Осиё муҳитида жамоа, маҳалла бўлиб, бир-бирига меҳр-оқибатли бўлиб яшайдиган инсонлар, давр қанчалик ўзгармасин, тарих синовидан ўтган ўз қадриятларига содиқ бўлиб яшашни маъқул кўрар экан, буни замонавий фикрлайдиган, дунёга теран назар ташлайдиган одам тўғри тушуниши, тан олиши ва уни ҳурмат билан қабул қилиши лозим”,* – деган эдилар.

Дарҳақиқат, ўз юксак қадриятларига содиқ бўлган ўзбек халқи қадим-қадимлардан бери жамоа, маҳалла бўлиб, қўни-қўшничилик муносабатларини муқаддас билган ҳолда яшаб келадик, бу халқимиз бирдамлигининг рамзи ва тинчлигимизнинг асосий омилларидан биридир.

Маҳалла қўни-қўшниларнинг ўзаро иноқлиги, дўстона муносабати, бир тану бир жонлиги билан маҳалладир. Бу сўзни эшитганда беихтиёр кўз олдимизда ўзбек халқи гавдаланади. Бирининг

уйида тўй бўлса бутун маҳалла аҳли хизматда бўладиган, элга бериладиган ошнинг сабзиси ҳам маҳалланинг турли жойларидан йиғилган обрў-эътиборли кишилари ва оқсоқоллари томонидан биргаликда тўғраладиган, ёшу қариси бир-бирини таниб, ҳурмат кўрсатадиган, қўшнилари бир-бири билан аҳил бўлган, ўзидан ажиб бир файз ва осудалик таралиб турувчи муборак бир муҳит кўз олдимизга келади. “Маҳалла” таъбир жоиз бўлса, ўзбек халқининг ташриф қоғози, халқимизнинг юзи, унинг бошқалар олдида ғурур ва ифтихор хиссини туядиган маънавий бойлигидир.

Айтиш лозимки, кейинги вақтларда қўни-қўшничилик, қариндош-уруғчилик муносабатлари каби қадриятларимизга нисбатан айрим юртдошларимизда эътибор сусайиб бораётгандек.

Кейинги вақтда ғарб дунёсидан глобаллашув, оммавий маданият деган ялтироқ номлар остида кириб келаётган бир-биридан мураккаб, бир-биридан таҳликали жараёнларда ўзлигимизни, ўз миллий, тарихий қадриятларимизни кўз қорачиғидай асраш қанчалар муҳим эканлиги ҳеч кимга сир бўлмай қолди. Зеро, ўзлигидан, асл табиатидан айрилган халқ онгу шуури маънавий бўшлиқдан иборат бир индивидга айланиб қоладики, унинг турли-туман маънавий хуружлар, онгни қул қилувчи маданий юришлар қаршисида ўзини тутиб қолиши амримаҳолдир. Шундай шароитда маънавий тарбия масаласи, миллий қадриятларимизни сақлаб қолиш муаммоси беқиёс аҳамият касб этади.

Шундай экан, бугунги кунда маърифат аҳли ва зиёли қатлам вакиллари ўз куч-ғайратларини мазкур муаммолар ечимига йўналтиришлари, жамиятдаги оғриқли нуқталарни, маънавий хасталикларни ўз билим ва тажрибалари воситасида муолажа қилишлари замон талабидир.

Айни шу нуқтаи назардан келиб чиқиб, халқимиз ардоғидаги инсон, ўзининг куйинчак маърузалари, радио ва телевидение орқали қатор маънавий чиқишлари ҳамда тўпلام мақола ва китоблари билан барчамизга таниш бўлган “Шайх Зайниддин” жоме масжидининг имом хатиби Одилхон қори Исмоилов қўшничилик муносабатларига бағишланган ушбу рисола эътиборингизга тақдим қилади.

Мазкур рисола ҳам илмий, ҳам оммабоп характерга эга бўлиб, қизиқарли услубда ёзилганлиги, адабий рангларда жилоланиб туриши билан алоҳида эътиборга моликдир. Муаллиф китобда қўшничилик муносабатларининг энг нозик нуқталаригача тўхталиб, масалани атрофлича тадқиқ қилади. Мавзунинг кўпчиликлари номаълум бўлган жиҳатларини маҳорат билан очиб беради.

Китоб ўқувчилар эътиборини қозониб, халқимиз маънавий камолотига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшади, деган умиддамиз.

Ҳайдархон Йўлдошхўжаев,
*Тошкент ислом институти ректори,
тарих фанлари номзоди, доцент*

МУҚАДДИМА

Бутун борлиқни йўқдан бор этиб, одамзотни коинот гултожи қилиб улуғлаган Аллоҳ таолога битмас-туганмас ҳамду саноларимиз бўлсин! Дунёю охиратда саодат топишимиз учун бизларни ҳидоят сари бошлаб, (Аллоҳнинг изни) Ўзини пурҳикмат панду ўғитлари ила қоронғу йўлларимизни ётирган Пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафога (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) саловоту дурудлар бўлсин!..

Маълумки, динимиз Ислом кишиларнинг фақат шахсий ҳаётларини эмас, балки ижтимоий турмушларидаги ўзгалар билан олиб борадиган турли-туман муомалот ва муносабатларини ҳам шаръий йўл ва одоблар доирасида тартибга солиб, ҳаётнинг барча жабҳасида ахлоқ ва маданиятнинг гўзал намунаси бўлишга чақиради. Ҳадиси шарифлар мазмунида келишича [1]¹, мўмин киши чиройли хулқи орқали кундузлари рўзадор, кечалари тоат-ибодатларда қоим бўлган улуғ зотлар даражасига етишади². Айни дамда,

¹ Рисолада келтирилган ҳадиси шарифларнинг арабча матнлари билан танишиш учун китобимиз сўнгидаги “Илова”га қарашингизни тавсия қиламиз. Улар юқоридагидек тартиб рақамлари бўйича жойлаштирилган.

² Имом Абу Довуд. Сунан. Ойиша онамиздан ривоят қилинган. Ҳадис матни (маъноси): “Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг шундай деётганларини эшитдим: “Албатта мўмин киши ўзининг гўзал хулқи билан кундузлари рўзадор, кечалари ибодат билан бедор бўлган киши даражасига етади”.

кундузлари мудом рўза тутиб, тунларини нафл ибодатлар билан қоим қилувчи художўй шахс ўз атрофидагиларга, хусусан кўни-қўшниларига тили ёки кўли билан озор етказиб юрадиган бўлса, унинг савобли амаллари ўзгаларга нисбатан дилозорлиги туфайли ювилиб кетиб, охиратда жазога лойиқ бўлар экан³. Яна кўплаб ҳадислар борки, уларнинг мазмуни маънавий баркамоллик, гўзал хулқу одобнинг Ислому динида нечоғли юксак ўринни эгаллаганидан далолат қилади. Зотан, Пайғамбар алайҳиссалом: [2] *“Мен аслида олижаноб хулқларни камолга етказиш учун юборилгандирман⁴”*, дея марҳамат қилганларида ўз рисолаларининг асоси ва ҳосиласини баён қилиб берганлар.

Мазкур олижаноб хулқлар жамият аъзоларини бир-бирлари билан жипс боғлаб турувчи турли ижтимоий алоқа ва муносабатлар доирасида амал қилиб, ўз самарасини беради. Бундай алоқа ва муносабатлар турлича бўлиб, улар қариндошлик, қуда-андачилик, дўстлик, ҳамкасблик, қўшничилик ва бошқа кўплаб ижтимоий ҳодисаларда намоён бўлади. Таъбир жоиз бўлса, бу ришталарни инсонийлик ва башарият робитаси ҳисобланмиш катта силсиладаги бириктирувчи ҳалқалар дейиш мумкин. Мазкур алоқалар ва робиталар туфайли халқлар миллат бўлиб шаклланади, маданиятлар

³ Имом Бухорий. Ал-адаб ал-муфрад. Баб: “Лаа юъзий жароҳу” (“Кўшника озор бермаслик” ҳақидаги боб). Абу Хурайра ривояти. 119-ҳадис.

⁴ Имом Аҳмад. Ал-Муснад. 2-жилд, 381-бет; Ҳоким. Ал-Мустадрок. 2-жилд, 613-бет. Ҳоким ҳадисни Муслим шартига кўра саҳиҳ санаган. Заҳабий маъқуллаган; Имом Бухорий. Ал-адаб ал-муфрад. 273-ҳадис; Байхақий: 10-жилд, 192-бет;

қад ростлаб, фуқаролик давлатлари ва жамиятлари ташкил топади.

Инсонлар ўртасидаги бу муносабатларнинг ҳақ-ҳуқуқларига риоя қилиниб, эзгулик, ўзаро ҳурмат ва меҳр-оқибат асосида шаклланган жамият гуллаб-яшнаб, фозил жамиятга айланади ва унинг бирлигига ҳеч қандай ташқи куч, ғаразли мақсад ва ҳоказолар раҳна сололмайди. Зеро, унинг биноси ўзаро бир-бирига бирикиб, киришиб кетган ва бир-бирини маҳкам тутиб турадиган пишиқ ғиштлардан бунёд бўлгандир. Бордию бу жипсликка путур етадиган бўлса, жамият таназзулга юз тутиш хавфи остида қолади. Шунинг учун ҳам динимиз кишиларнинг ижтимоий алоқаларидаги ахлоқий меъёрларни кўз қорачиғидай асраб-авайлаш, уларнинг биносини тўғри тиклаб, минорасини баланд кўтаришга буюради.

Юқорида зикр қилинган ижтимоий муносабат турларидан бири **қўшничилик муносабатлари** бўлиб, бугунги кунда бу масалага кўпчилик лоқайд муносабатда бўлиб, унинг ҳақ-ҳуқуқларига етарли даражада риоя қилмаётгани ачинарли ҳолдир. Ҳолбуки, динимиз қўшничилик муносабатларига ниҳоятда юксак аҳамият қаратади. Муқаддас динимизнинг қўшничилик алоқаларига муносабати қай даражада эканини билиш учун шуни эсга олиш кифоядирки, Пайғамбаримиз алайҳиссалом ваҳий етказувчи улуғ фаришта Жаброил алайҳиссаломдан бу борада шу қадар кўп ва хўб васият ва кўрсатмалар олавергач, охири “қўшни қўшнисига (худди яқин қариндошлари сингари) меросхўр қилинса керак” деган ўйгача борган эканлар.

Ушбу мавзунинг бугунги кунда ижтимоий жихатдан муҳим аҳамият касб этишини инобатга олиб, қўшничилик муносабатлари борасида Қуръони карим ва ҳадиси шарифларда ворид бўлган панд-насиҳат ва ўғитларни бир рисола шаклида баҳоли қудрат жамлаган бўлдик. Муҳтарам ўқувчилар эътиборига ҳавола этилажак оят ва ҳадислар, буюк аждодларимизнинг пурҳикмат ва пурмаъно сўзлари, қимматли ўғитлари, гўзал қўшничилик муносабатларига доир ибратли воқеа ва ҳикоятлар азиз ватандошларимизни бефарқ қолдирмайди, деган умиддамиз.

Парвардигордан ушбу мўжаз рисола уни ўқиган, эшитган ва ёру дўстларига гапириб берган кишилар учун дунёю охиратда манфаатли бўлишини сўраб қоламиз!.. Омийн ё Раббал-оламин!..

Муаллиф

ҚУРЪОНИ КАРИМ ВА ҲАДИСИ ШАРИФЛАРДА ҚЎШНИЧИЛИК ҲАҚЛАРИ ХУСУСИДА

Аллоҳ таоло марҳамат қилади:

“وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي
الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ
وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ”

Маъноси: “Аллоҳга ибодат қилингиз ва Унга ҳеч нарсани шерик қилмангиз! Ота-оналарга эса яхшилик қилингиз! Шунингдек қариндошлар, етимлар, мускинлар, қариндош қўшнию бегона қўшни, ёнингиздаги ҳамроҳингиз, йўловчи (мусофир)га ва қўлларингиздаги қулларингизга яхшилик қилингиз⁵” (Нисо сураси, 36-оят).

Ушбу ояти каримада Ҳақ таборака ва таоло бандалари устидаги Ўз ҳаққини билдириш қаторида уларнинг ўзаро ҳақ-ҳуқуқларини ҳам зикр қилади ва биз қўшничилик ҳақлари ҳам шулар сирасига кирганини кўрамыз.

Аллоҳ таолонинг қўшниларига яхши муносабатда бўлиш ҳақидаги буйруғини бандалари устидаги Ўзининг энг буюк ҳаққи бўлмиш тавҳид – “якка Аллоҳнинг Ўзигагина ибодат қилиш” ҳақидаги амри билан бирга жамлаши қўшни ҳақининг

⁵ Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири / Таржима ва изоҳлар муаллифи Абдулазиз Мансур/. — Т.

қанчалик улуғ ва нақадар катта аҳамиятга эга эканига далолат қилади.

Қуръон таржимони деган буюк номга сазовор бўлган Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анҳу оятдаги “الْجَارِ ذِي الْقُرْبَى” сўзи ҳақида: “у - сен билан унинг ўртасида қариндошлик мавжуд бўлган қўшни” деса, “الْجَارِ الْجُنُبِ” га “ўртангизда қариндошлик бўлмаган (бегона) қўшни” дея маъно беради.

Эътибор берилса, ояти каримада қариндош қўшни бегона қўшнидан олдин зикр қилинмоқда. Чунки қўшни қариндошлардан бўлса, унинг ҳаққи янада зиёдалашади: ҳам қўшнилик, ҳам қариндошлик ҳуқуқларига эга бўлади. Тафсири китобларида оят таржимасида “қариндош қўшни” дея маъно берилган الْجَارِ ذِي الْقُرْبَى сўзи “яқин қўшни” дея, “бегона қўшни” деб таржима қилганимиз الْجَارِ الْجُنُبِ сўзи эса “узоқ қўшни” деб ҳам изоҳланади. Бу ҳолда яқин қўшнининг ҳақи узоқроқдаги қўшниникига қараганда каттароқ экани, шунингдек, қўшни номи бир девор қўшнини эмас, балки нарироқ-берироқда истиқомат қилувчи бошқа хонадон эгаларини ҳам ўз ичига олиши ойдинлашади.

Мазкур ояти карима Аллоҳ таолонинг бандаси устидаги энг асосий ҳаққини танитиш баробарида бандаларнинг бир-бирлари устидаги ҳақларини ҳам танитиб, эҳсон ва яхшилиқни беш тоифа кишиларга қилиш лозимлигини англатади:

биринчиси, ўрталарида қариндошлик риштаси мавжуд бўлган кишилар бўлиб, улар ичида ота-она алоҳида таъкидланди. Ота-она фарзанднинг вужудга келиши сабабчиси. Фарзандни ўстириш, парваришлаш ва таълим-тарбия бериш ҳам ота-она

зиммасида. Шунинг учун ҳам бошқа қариндошлар ота-онанинг ўрнини боса олмайди. “وَبِالَّذِينَ إِحْسَانًا”.

Иккинчиси, заифлар ва мурувватга муҳтож бўлган кишилар. Булар ҳам ўз навбатида икки турли бўлади: жисмонан заифлиги учун муҳтож бўлган киши. Бу етим бола бўлса, кейингиси – моли камлиги туфайли муҳтож бўлган киши. Булар мискин ва бечора кишилардир. “وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ”.

Учинчиси яқинлик, ҳамроҳлик ва аралашиб юриш туфайли муайян ҳақ ва имтиёзларга эга бўлган тоифа бўлиб, улар جار (жаар) яъни “қўшни” деб аталади. Лекин қўшнилари ҳам тури кўп бўлганидан бу тоифа ҳам бир неча турларга ажратилади: الجار ذي قربي “жаар зий қурба” (сўзма-сўз: қариндошлиги бўлган қўшни), جار جنب “жар жунуб” (сўзма-сўз: ёт қўшни) ва صاحب بالجنب “соҳиб бил-жанб” (сўзма-сўз: ёндаги ҳамроҳ). Юқорида айтганимиздек, муфассирлар бу сўзларни турлича таъвил қилганлар. Аксарият “жар зуу қурба”ни қариндош қўшни, “жар жунуб”ни эса бегона, яъни қариндош бўлмаган қўшни, дея изоҳлайдилар. Баъзилар кишининг турмуш ўртоғини “жар зуу қурба”га киритсалар, бошқалар уни “жар жунуб”дан деб ҳисоблайдилар. Саҳобаю тобеинларнинг муфассирларидан ривоят қилинган сўзларга кўра “жаар жунуб” деганда қариндош бўлмаган бегона қўшни, бошқа қавмдан келган қўшни ҳамда ғайридин қўшнилари назарда тутилади. Абдуллоҳ ибн Масъуд разияллоҳу анху оятдаги “الصاحب بالجنب” “соҳиб бил-жанб” (сўзма-сўз: “ёндаги ҳамроҳ”) сўзини “кишининг умр йўлдоши” дея талқин қилса, Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анху: “у – сафардаги

йўлдошдир” дея шархлайди⁶. Аммо ҳамроҳлик ва соҳиблик сафардан кўра муқимликда кўпроқ бўлгани учун Саъийд ибн Жубайр “соҳиб бил-жанб”ни сафарга хосламаган ҳолда умумий тарзда “солиҳ ҳамроҳ” дея изоҳлайди. Зайд ибн Аслам эса “соҳиб бил-жанб – шаҳардаги ошна, ҳамсухбат ва улфат, сафардаги йўлдошдир” дейди. Ибн Зайдга кўра “соҳиб бил-жанб” деганда ҳузуримизга ёрдам сўраб келадиган ҳамда кутилмаганда ташриф буюрадиган кишилар назарда тутилади.

Шунингдек, айрим муфассирлар сафардаги ҳамроҳни “жар жунуб” тоифасига киритадилар. Шунга кўра сафардаги ҳамроҳ ҳам қўшни ҳисобига ўтишини билиб оламиз. Бошқа бир муфассирлар “жар зуу қурба”ни мусулмон қўшни, “жар жунуб”ни эса ғайридин қўшни дея талқин қилганлар.

Ояти каримада эҳсон қилишга буюрилган тўртинчи тоифа эса киши билан бир жойда ёки ён атрофида муқим бўлиб турмайдиган, балки унинг олдига келувчи, уйига меҳмон бўлиб тушадиган кишилар бўлиб, улар: “ابن سبيل” “ибн сабил” (яъни “мусофир киши”) деган сўз билан ифодаланади.

Эҳсон ва яхшилик қилишда эътиборда тутиш лозим бўлган бешинчи тоифа: “мулку-л-ямин” деб аталади. Бу тоифани кишининг қўл остидаги қул ва чўрилари ташкил этади. Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг рафиқи аълога риҳлат этиш чоғларидаги охирги васиятлари ҳам шу хусусда бўлиб, Ул зот жон талвасаси тутиб турган шундай оғир вазиятда ҳам бир неча бора [3]: “*Намозни лозим тутинг, қўл остингиздагиларни зое қилманг*”, - дея васият қилганлар.

⁶ Умму Лайс. Азиййату-л-жаар минал-кабааир. 2-бет;

Рисоламизда айнан қўшничилик ҳақларини мавзу қилиб олган эканмиз, энди бевосита шу мавзуга қайтиб, унга тааллуқли бўлган масалаларга батафсил тўхталамиз.

Динимизда қўшнининг мартабаси шундай улуғ даражага кўтарилганидан Жаброил фаришта алайҳиссалом Пайғамбаримизга қўшнилар риояси ҳақида бот-бот васиятлар қилади. Пировардида Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам келажақда ваҳий орқали қўшни қўшнига меросхўр қилинса керак, деган ўйга бориб қоладилар.

Абдуллоҳ ибн Умар ва Оиша разияллоҳу анҳумолардан ривоят қилинади [4]: Расулуллоҳ алайҳиссалом марҳамат қилиб дедилар: **“Жаброил (алайҳиссалом) қўшнига яхшилик қилиш ҳақида менга муттасил насиҳат ва васият қилавергач охири: “яқинда у бизларга қўшниларимизни ҳам (худди яқин қариндошларимиз каби) меросхўр қилиб қўйса керак”, деган ўйга бориб қолдим”** (Муттафақун алайҳ).

Амр ибн Шуайбдан, у отасидан, отаси бобосидан ривоят қилинган ҳадисда шундай дейилади [5]: **“Ўз аҳли-оиласи ва моли (га зарар етиб қолиши)дан қўрқиб, (ёрдам сўраб келган, муҳтож) қўшнисининг юзига эшигини ёпиб қўйган кимса мўмин эмас. Қўшниси унинг ёмонликларидан омонликда бўлмаган киши мўмин эмас. Қўшни ҳақи нима эканлигини биласанми?! (У шундан иборатки), Агар қўшнинг сендан ёрдам сўраса, ёрдам берасан. Қарз сўраса, қарз бериб турасан. Муҳтож бўлиб қолса, муруват кўрсатасан. Бетоб бўлса, зиёрат қиласан. Унга бирор яхшилик (хурсандчилик) етса, табриклайсан. Бошига мусибат тушса, таъзия ва тасалли берасан. Агар вафот этса, жанозасида**

қатнашасан. Уйингни қўшнинг уйидан баланд қуриб, ундан шамолни тўсиб қўйма. Магар унинг изни билан бўлса, майли. Қозонингда қовурилган гўштнинг ҳиди билан унинг дилига озор етказма, агар ўша таомдан унга ҳам сузиб берсанг, бундан мустасно. Мева-чева сотиб олсанг, улардан қўшнингга ҳам туҳфа қил. Бордию ундай қилолмайдиган бўлсанг, меваларни унга кўз-кўз қилган ҳолда уйингга ошқора олиб кирма, (балки) билдирмасдан, яширинча олиб кир (токи, у нарсаларни кўриб унинг кўнгли ўксимасин). Кейин боланг ҳам қўшнинг боласини хафа қилиш учун ўша нарсаларни кўчага кўтариб чиқмасин. Акс ҳолда унинг боласини аччиқлантириб қўяди” (Хароитий ва бошқалар ривояти).

Навбатдаги ҳадис Жобир разияллоху анхудан ривоят қилинади [6]: **“Кўшничилик ҳақларининг энг пастки даражаси ва энг оз миқдори қўшнингни қозонингда қовурилган таомнинг тансиқ ҳиди билан озорлантормасликдир. Агар унга ўша таомдан сузиб берсанг, озор бермаган бўласан, (яъни ана шунда қўшнингнинг энг оддий ҳақини адо қилган бўласан)”** (Баззор ривояти).

Қўшнини кўрганда биринчи бўлиб салом бериш, ҳол-аҳвол сўраш, қийналганда ёрдам қўлини чўзиш, касал бўлиб қолса зиёрат қилиш, бошига мусибат тушса таъзия билдириш, бир хурсандчилик етса қутлаш, айбини яшириш, унинг жуфти ҳалолдан кўзни тийиш, болаларига илтифотли муомала қилиш, агар болалари хато ишни қилаётган бўлсалар, тўғри йўлга йўллаб қўйиш, шунингдек, қўшни хонадондагиларга чиқинди ва ҳоказолар билан зарар ва азият етказмаслик ҳам қўшни ҳақларидан ҳисобланади.

ҚЎШНИ ДЕБ КИМГА АЙТИЛИШИ ЁХУД ҚЎШНИЛАРНИНГ МАРТАБАЛАРИ ҲАҚИДА

Одамлар орасида қўшничилик деганда бир-бирига ёнма-ён қурилган уй-жой ёки ҳовлида истиқомат қилишни тушуниш урфга кирган ва бунда маскан жиҳатидан яқинлик эътиборда тутилган. Одатда қўшни деганда кишининг хонадонига хонадони туташ бўлган одамлар тушунилади. Лекин усулул-фикҳ илмидаги *“шаръий ҳукмларда лафзнинг умумийлиги эътиборлидир”* қоидасига кўра, қўшничилик ишхона, дўкон, бозор, масжид, йўл, сафар ва ҳоказоларда ҳамроҳ бўлган кишиларни ҳам ўз ичига олади. Боринги, қандай ҳолатда бўлишидан қатъи назар бирон сабаб туфайли кишига яқин, ёндош бўлган ҳар қандай башар вакили қўшни ҳисобланади.

Қўшничилик муносабатларига ажратилган бундай улуғ имтиёз фақат Исломга хос бўлиб, бошқа таълимотларда бундай имтиёз мавжуд эмас. Қўшничилик тушунчасига кенг маънода қарайдиган бўлсак, шаҳару қишлоқлар, ёнма-ён, чегарадош давлатлар ҳам бир-бирига қўшни ҳисобланади.

Аммо, одатда қўшни деганда асосан хонадони бир-бирига туташ ва бир маҳаллада яшайдиган одамлар тушунилгани учун ҳамда мақсад бир жойда яшайдиган кишилар қалбида бир-бирларига

нисбатан мехр-оқибат ва тотувлик уйғотиш бўлгани учун рисоламизда кўпроқ ана шундай қўшнилари яъни маскан жиҳатидан қўшни бўлган кишилар ҳақида сўз юритилади.

“Жаар” яъни “қўшни” сўзига таъриф берилган китобларда “уйи уйинга туташ бўлган кишиларга қўшни деб айтилади”, деб келтирилади. Албатта, девори деворига туташ ҳамда ҳовлилари ўртасини фақат биргина девор тўсиб турган хонадон аҳли бир-бирига қўшни ҳисобланиши маълум. Лекин бу қўшничиликнинг охириги чегараси эмас. Аммо бу хусусда алоҳида тўхталамиз.

“Қўшни” деган сўз мусулмонни ҳам, ғайридинни ҳам, обидни ҳам, фосиқни ҳам, дўстни ҳам, душманни ҳам, туб аҳолидан бўлган кишини ҳам, мусофир ёки келгиндини ҳам, шунингдек, фойдали, ҳожатбарор кишини ҳам, зараркунанда одамни ҳам ўз ичига олади. Демак, киши қўшнисига – унинг мақому мартабасидан, дину диёнатидан қатъи назар, оят ва ҳадисларда буюрилган эҳсон-яхшиликларни қилмоғи ва унга азият етказишдан тийилмоғи лозим экан.

Шунингдек, қўшниларининг бир-биридан у ёки бу маънода фарқ қиладиган даража ва мартабалари ҳам мавжуд бўлиб, шунга қараб, у ёки бу қўшнининг ҳақ-хуқуқи ва ҳурмати янада ошиши мумкин.

ҚЎШНИЛАРНИНГ ДАРАЖА ВА МАРТАБАЛАРИ

Қўшниллар асосан уч хил бўлади:

1. Муслмон, қариндош қўшни. Бундай қўшнилларнинг ҳақи уч томонлама собит бўлади. Қўшничилик ҳаққи, муслмонлик ҳаққи ва қариндошлик ҳаққи.

2. Қариндош эмас, лекин муслмон қўшни. Бунинг ҳақлари икки томонлама: қўшничилик ҳақи ва муслмонлик ҳақи.

3. Муслмон бўлмаган қўшни. Бундай қўшнида фақат қўшничилик ҳуқуқи мавжуд. Салафи солиҳларимиз муслмон бўлмаган қўшнилларининг ҳам ҳақ-ҳуқуқларига риоя қилишган, уларга эҳсон ва илтифотлар кўрсатишган. Бу ҳақда келган ривоятлар жуда ҳам кўп ва хилма-хилдир. Абдуллоҳ ибн Умар разияллоҳу анҳу ҳар доим қўй сўйганида гўштидан ўзининг яҳудий қўшнисига ҳам беришни буюрар экан. Бошқа саҳобийлардан ҳам шу каби ривоятлар етиб келган.

Жобир разияллоҳу анҳудан ривоят [7]: **Набий алайҳиссалом дедилар: “Қўшниллар уч хил бўлади: биринчиси, битта ҳақи бўлган қўшни бўлиб, бу қўшнилларнинг ҳақи энг оз даражада бўлган тоифасидир. Кейингиси иккита ҳақи бўлган қўшни. Яна бири учта ҳақга эга қўшни бўлиб, бу қўшнилларнинг ҳақи энг кўп бўлганидир. Битта ҳақга эга қўшни бу ўртада қариндошчилиги**

бўлмаган мушрик қўшнидир. Унда фақатгина қўшничилик ҳақи бор. Иккита ҳақи бўлган қўшни бу (қариндош бўлмаган) мусулмон қўшнидир. Унда мусулмонлик ва қўшнилик ҳақлари мавжуд. Урта ҳақга эга бўлган қўшни эса, мусулмон, қариндош қўшнидир. У мусулмонлик ҳақи, қўшничилик ҳақи ва қариндошлик ҳақларига эга” (Баззор ривояти).

ҚЎШНИЧИЛИК ЧЕГАРАСИ

Қўшничилик чегарасини белгилашда уламолар бир-биридан фарқли бўлган бир неча хил фикрларни илгари сурадилар. Салафи солиҳларимизнинг баъзиларидан, жумладан, Ойиша онамиз (Аллоҳ у кишидан рози бўлсин) ва Ҳасан Басрийдан (Аллоҳ у кишини раҳматига олсин): *“қўшничиликнинг энг охирги чегараси қирқта хонадон бўлади”*, деган сўзлар нақл қилинган. Авзоъий ва Ибн Шихобга кўра *“ҳар тарафдан қирқта хонадон қўшни бўлади”*⁷. Каъб ибн Молик разияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда келишича [8], бир киши Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларига қўшнисидан шикоят қилиб келиб: “Мен бир қавмнинг маҳалласига кўчиб келдим. Лекин, ҳаммадан кўра кўпроқ қўшнилариимнинг энг яқини менга азият бермоқда”, - деди. Шунда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам асҳобларидан Абу Бакр, Умар ва Али розияллоҳу анҳумларга масжидларнинг эшигига бориб: ***“Эшитмадим деманглар, албатта қирқта хонадон қўшнидир!.. Ёмонликларидан қўшниси***

⁷ Имом Қуртубий. Тафсирул-Қуртубий. 5-жилд, 185-бет;

омонда бўлмаган киши жаннатга кирмас!” - дея жар солишни буюрдилар⁸. Зухрийга бу ҳадисдаги қирқта хонадон деган сўзни қандай тушунамиз, дея савол беришганда, у киши: “ўнг томонидан ҳам, чап томонидан ҳам, олд томонидан ҳам, орқа томонидан қирқтадан хонадон”, - деб жавоб беради. Бироқ қўшничилик чегарасини бу тариқа тақсимлаш борасида уламолар ўртасида турлича баҳс-мунозаралар ҳам йўқ эмас. Масалан, Ҳофиз Ибн Ҳажар Асқалоний “Фатҳул-Борий” китобида айтганидек, ҳадисдаги адад ҳар томондан шунчадан хонадонни эҳтимолда тутиши мумкин бўлганидек, айни дамда ҳар томондан санаб келганда умумий қирқтага етадиган хонадон назарда тутилганлигини тушуниш ҳам мумкин. Масалан, ўнгдан ўнта уй, чапдан ўнта уй, олд томондан шунча ва орқа томондан шунча деб олинса, ҳар томондан жами 160 та уй эмас, балки жами қирқта хонадон бўлади⁹. Шуни қайд қилиш лозимки, бу хулосалар бу хусусдаги ҳадислар иснодининг саҳиҳ ёки заифлик даражаси қандай эканлигидан қатъи назар айтилган. Ваҳоланки, ҳадисшунос уламолар қўшничилик чегарасини бу тариқа баён қилувчи аксар ҳадислар санади заифликдан холи эмаслигини таъкидлайдилар. Айнан шу боис ҳам айрим муҳаққиқ уламоларимиз қўшничилик чегарасини белгилашни урфга ҳавола қилганлар. Қайси юртнинг урф-одатида қўшничилик чегараси қандай шакланган бўлса, шунга қараб, урф-одат тақозо қилган миқдордаги қўшнилар

⁸ Имом Табароний. Ал-муъжам ал-кабир. 19-жилд, 73-бет, 143-ҳадис. Санади заиф;

⁹ Ибн Ҳажар Асқалоний. Фатҳул-Борий. 4-жилд, 244-бет;

билан намунали қўшничилик муносабатларини йўлга қўйиш мақсадга мувофиқ бўлади. Лекин қўшничилик чегараси белгилаб берилган ҳадислар санадининг заифлиги бу нарсаларга “фазоилу-лаъмол”да, яъни қўшимча савоб умидида амал қилишга халал бермайди. Балки киши қанча кўп қўшни билан яхши муносабатда бўлса, ўзи учун шунча яхши ва савобдир. Али разияллоҳу анҳуга кўра “азонни эшитган киши қўшни бўлади”. Яъни бир маҳалланинг азонини қанча одам эшитса, ўшалар бир-бирларига қўшни ҳисобланар эканлар. Бир масжидга чиқадиган кишилар ҳам бир-бирларига қўшни деб келтирилган. Имом Қуртубий ўз “тафсир”ида келтиришича, бир гуруҳ уламолар наздида бир маҳалла ёки бир шаҳарда истиқомат қилувчи кишилар бир-бирларига қўшни ҳисобланишади. Қуртубий айтади: *“Қўшничилик бир қанча мартабалардан иборат бўлиб, баъзиси узоқроқ, баъзиси яқинроқ бўлади. Бу мартабаларининг энг пастиди (яъни энг яқинида) кишининг рафиқаси туради”*. Бу сўз кишининг умр йўлдоши ҳам қўшнилар сирасига киради деган фикрни тасдиқлаши баробарида “қўшни” деган ном анчайин кенг қамровли сўз эканини ҳам англатади. Демак, кишининг хотини унга одамларнинг энг яқини бўлиши жиҳатидан қўшни ҳисобланади. Лекин умр йўлдошнинг қўшни деб номланиши урфдаги қўшни маъносида эмас, балки бу қўшимча имтиёз бўлиб, яқинлик ва ёндошлик жиҳатидан берилади ва бу уни бошқа имтиёзлардан маҳрум қилиб қўймайди, аксинча қўшимча имтиёз бахш этади. Худди шунингдек, бир ҳовлида истиқомат қилувчи ака-укалар оиласи ҳам бир-бирига ҳам

қариндошлик, ҳам қўшничилик ришталари билан боғланган бўладилар. Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, қўшничилик чегараси ҳақида билдирилган ихтилофли фикрларни қуйидагича умумлаштириш мумкин:

1. Қўшничилик чегараси ҳар томондан олганда қирқтадан хонадонда тугайди. Бу Ойиша онамиз, Ҳасан Басрий, Авзой ва Зухрийлардан ривоят қилинган.

2. Қўшничилик чегараси ҳар томондан ўнтадан уй бўлиб, умумий қирқта хонадонда ниҳоясига етади.

3. Бир маҳалладаги азонни эшитган кишилар бир-бирларига қўшни бўладилар.

4. Қўшни деб ён қўшниларга айтилади.

5. Бир масжид қавми бир-бирларига қўшнидирлар.

6. Бир маҳалла ёхуд битта шаҳар аҳли бир-бирларига қўшнидирлар.

7. Кишининг умр йўлдоши ҳам қўшни ҳисобланади.

8. Қўшничилик чегарасини аниқлашда у ёки бу жойнинг урфига қараш лозим. Бинобарин, урфга кўра қўшни деб билинган хонадонлар қўшни ҳисобланади;

Ушбу охирги айтилган сўз кўп жиҳатдан олинганда масаламизда кучли ўринни эгаллаб турибди. Юқорида айтилганидек, қўшничилик чегарасини аниқ баён қилувчи кўп ривоятлар санади муҳаддислар томонидан танқидга учраган. Бу эса мазкур ривоятлар устига қатъий бир ҳукмни бино қилишга тўсқинлик қилади. Маълумки, санади

заиф деб билинган ҳадислардан шаръий ҳукм олинмайди. Бундан ташқари, мазкур ҳадисларда айтилган сонни ҳамма бир хил талқин қилмаган. Кимдир “қирқта” деса, кимдир “бир юз олмишта” дейди. Ҳадис талқинидаги бу хилма-хиллик улардан бирини узил-кесил тўғри дейишга йўл бермайди. Боз устига, қўшничилик миқдори ҳақида фақат бу эмас, юқорида зикр қилинганидек, бундан бошқа бир-биридан фарқли сўзлар ҳам ривоят қилинган. Демак, масала баҳс-мунозара объекти. Шундан келиб чиқиб, қўшничилик чегарасини белгилашни алоҳида олинган муайян бир юртнинг урфига ҳавола қилишлик тўғри деб биламиз. Зеро, урф ҳам тегишли ўринда шаръий манба бўлиб хизмат қилади, валлоҳу аълам...

ҚЎШНИ ҲАҚИ

Қўшничилик ҳақ-ҳуқуқлари деганда шариат ва диёнат юзасидан қўшниларининг бир-бирларига нисбатан риоя қилишлари лозим бўлган вожиблар ва мажбуриятлар тушунилади.

Исломда қўшничилик ҳақлари батафсил маънода жуда ҳам кўп, аммо уларнинг бари қуйидаги тўртта асосга бориб тақалади:

1. Қўшника озор бермаслик ва азият етказишдан тийилиш.

2. Қўшникини ҳимоя қилиш.

3. Қўшника эҳсон-яхшиликлар қилиш.

4. Қўшникининг озор ва жафосини ҳалимлик ва кечиримлилик билан қарши олиш.

1. Қўшника озор бермаслик ва азият етказишдан тийилиш.

Юқорида қўшнилик мақомида бўлган киши Исломда юксак мартаба ва ҳимояланган ҳурматга эга бўлиши ҳақида гапирдик. Шу боис ҳам қўшника озор етказиш ҳадисларда қаттиқ қораланади ва қўшника озор етказувчи кишилар тўғрисида турли огоҳлантириш ва ваъидлар келади. Али Ибн Абу Толиб ўз амакиси Аббосга (Аллоҳ улардан рози бўлсин): “Эй амаки, биродарларингиздаги олижаноблик ва карамдан нима қолди?” - деди. Шунда Аббос ибн Абдулмутталиб: “*Ёру дўстларга мурувват қилиш ва қўшника озор бермаслик*”, - дея

жавоб берди. Шундан келиб чиқиб айтиш мумкинки, қўшнига озор бермаслик олижаноб ва карамли кишиларнинг хислатидир. Қадимги жоҳилият даври араблари ўзларининг шундай хислатлари билан фахрланар эдилар.

Худба ибн Хашрам айтади (байт):

*Дўстни танг қўймасмиз асло, қўл кўтармасмиз аён,
Ҳайдамасмиз қўшнига ҳатто чивин, ҳатто чаён.*

Яъни: “Қўшнимизни шундай қаттиқ хурмат қилганимиздан, уни ночор ҳолда ташлаб қўйиш ёки унга зулм қилиш тугул, ҳатто девордаги чаённи ҳам қўшни хонадонга қарата ҳайдамаймиз!”, - демоқчи бўлади.

Шоир Лабид эса қўшнининг ўз қўшниси олдида хор бўлишини энг катта бахтсизлик деб билади (байт):

*Киши қўшнига хор ўлса, қадалғай дилга чун бир ўқ,
Бу шундоқ бир мусибатким, будин ортиқ мусибат йўқ.*

2. Қўшнини ҳимоя қилиш.

Қўшнини ҳимоя қилиш қадимги арабларнинг энг асосий фахр-ифтихори бўлиб, шоирлар битган шеърӣй девонлари бу борадаги мадҳиялар билан тўлиб-тошган.

Антара айтади:

*Ҳар бир изо, ёмонликдин қўшним ҳимоя қилгум,
Кўноққа келса гар меҳмон, яшнаб қувончга тўлгум.*

Хансо эса ўз оғасининг қўшнини ҳимоя қилишдаги диққатга сазовор хислатини улуғлаб, шундай дейди:

*Фазлинг ила қўшнинг зулму заҳматдин амондурким,
Кимса анга жавру азийят етказолмасдур.*

Абу Шурайх ал-Хузоъий разияллоҳу анҳудан ривоят қилинади [11]: Набий алайҳиссалом марҳамат қилиб дедилар: **“Кимки Аллоҳга ва охират кунига ишонса, қўшнисига яхшилик қилсин! Кимки Аллоҳга ва охират кунига ишонса, меҳмонини иззат қилсин! Кимки Аллоҳга ва охират кунига ишонса, яхши сўзларни сўзласин ёки жим турсин”** (Имом Бухорий ва Имом Муслим ривояти).

Ушбу ҳадисдан қўшниларга яхшилик қилиш имон аломатларидан эканлиги тушунилади.

Қўшниларга эҳсон ва яхшилик қилишда бепарволикка йўл қўйиш ёки камдан-кам яхшилик қилиш ўз соҳибининг имони заифлиги ва фазлу карамда пешқадам кишилардан эмаслигини билдирадиган айб ва нуқсондир.

Ибн Умар разияллоҳу анҳумо айтади [12]: **“Шундай (саодатли) пайтлар ҳам бўлганки, ҳеч ким ўзининг динору дирҳамига муслмон биродаридан кўра ҳақлироқ бўлмасди. Энди эса, динору дирҳам (тиллою кумушлар) кишига муслмон дўстидан кўра маҳбуброқ бўлиб қолган. Ҳолбуки, мен Расулуллоҳ алайҳиссаломдан шундай деганларини эшитганман: “Қанча-қанча қўшилар қиёмат Куни қўшнисига осилиб: Эй Раббим, манави кимса юзимга эшигини ёпиб, мендан яхшилигини аяган эди”, - дейди¹²”.**

Умар ибн Хаттоб разияллоҳу анҳудан нақл қилинади: **“Қўшингга марҳаматингни кенг қилишинг ва ундан азиятингни тийишинг қўшни ҳақларидандир”.**

¹² Имом Бухорий. Ал-адаб ал-муфрад.

ҚЎШНИЛАРГА ҒАМХЎРЛИК ҚИЛИШ ҲАҚИДА АМР

Абу Зарр ал-Ғифорий разияллоҳу анҳудан ривоят қилинади [13]: *“Халилим (Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам) менга шундай васият қилдилар: (Эй Абу Зарр) Агар қайла (гўштли шўрва) пиширсанг, унинг сувини кўпроқ қил, сўнгра қўни-қўшнилари^{нг} хонадонидан хабар ол ва таомингдан уларга ҳам яхшилик билан (бирон нарса) улаш ¹³”.*

Халқимиз қадим-қадимдан мазкур ҳадис таълимотига амал қилиб, яхши қўшничилик муносабатига жиддий эътибор бериб келган. Юқоридаги ҳадиси шарифда баён этилган панд-ўғитлар асрлар давомида ўзбек халқининг юксак удум ва қадриятларига айланган. Таъбир жоиз бўлса, бу удум ва қадриятлар менталитетимизнинг ажралмас бўлагига айланиб улгурди дейиш мумкин. Кўпчиликка маълумки, хонадонларда тансиқроқ таом пиширилса, дарҳол олдини қўшниларга илиниш, уйга меҳмон келса, қўшнилари ҳам чақириш ажойиб одатларимиз сирасига киради. Айниқса, Ҳайит арафаси кунлари ош, бўғирсоқ, қуштили, чак-чак каби байрам дастурхонини безайдиган миллий таомлар пиширилиб, атрофдаги

¹³ Имом Бухорий. Ал-адаб ал-муфрад. «шўрванинг сувини кўп қилиб, қўшнилари орасида тақсимлаш» ҳақидаги боб, 113-ҳадис.

қўни-қўшниларга тарқатилади. Кўп хонадонларда қўшни ҳовлига қараб очилган туйнук ёки дарчалар ҳозир ҳам бор. Хуллас, халқимиз қўни-қўшничилик муносабатларини муқаддас деб билган. “Уйдан аввал қўшни ол”, “Кўздай қўшни” каби пурмаъно сўзлар бежизга эмас.

Аммо, афсус билан айтамикки, сўнгги вақтларда динимиз илдизига тутшиб кетган бундай гўзал урф-одатларимизга путур етиб бораётгандек. Одамлар яхши қўшничиликка лоқайд қараётгандек. Бу ҳам бўлса глобаллашув деб аталаётган оламшумул жараёнда кино ва интернет каби турфа хил кўнгилочар воситалар орқали ғарб давлатларидан кириб келаётган ғарбона маданият, ўз манфаатини биринчи ўринга қўядиган худбинона дунёқарашлар таъсири бўлса ажабмас. Албатта тараққиёт инсоният учун зарур. Ривожланган юртларнинг дунёвий соҳадаги ютуқ ва муваффақиятларини ўрганиб, ўзлаштиришга нима етсин. Лекин бу ишлар ўзликимизни ва ўз маданиятимизни унутиш ҳисобига бўлмаслиги лозим. Авваллари қўшни ўз ака-укамиздек, яқин қариндошимиздек бўлса, энди кўп жойларда қўшнилар бир-бирларига ёт ва бегоналардек таассурот қолдирадилар. Бу ҳолат кўпроқ катта шаҳарларда яшайдиган аҳолида кўзга ташланади.

Айрим вақтларда қўшниларга таом чиқариш тугул, баъзи жойларда беш-ўнта одам чақирилиб, кичикроқ зиёфат уюштирилса, қўшнилар айтилмай қоладиган ҳоллар ҳам учрайди. Уларнинг соғлиги қанақа, қорни очми-тўқми билмай ҳам қоламиз. Ҳолбуки, Пайғамбаримиз алайҳиссалом [14]: “**Ўзи**

тўйиб, ёнидаги қўшниси оч бўлган одам (комил) мўмин эмас¹⁴”, деганлар.

Бошқа бир ҳадисда Набий алайҳиссалом уй бекаларини ўз қўшнилариغا нисбатан очиқ қўл ва саховатли бўлишга чорлаб шундай марҳамат қиладилар [15]: **“Эй Муслима аёллар, биронта уй бекаси ўзига қўшни бўлган аёлга нисбатан (саховат қилишда) ҳеч нарсани ҳақир-арзимас санамасин, ҳатто ўша (берадиган нарсаси) қўйнинг туёғи бўлса ҳам!”** (Муттафақун алайх).

Ушбу ҳадиси шарифда олам-олам маъно яширинган. Қарангки, нима учун унда айнан аёлларга мурожаат этилмоқда?! Чунки аёллар кўпроқ уйда бўлишади. Бинобарин қўшнисининг ҳол-аҳволини ҳам улар яхшироқ биладилар. Ҳар куни турли-туман масаллиқлардан бир-биридан ширин, бир-биридан мазали егулик ва таомларни тайёрлайдиганлар ҳам уй бекаларидир. Кундуз кунлари пиширган таомидан қўшни аёлга насиба чиқариб туриш ҳам уларнинг қўлида. Баъзан аёлларимиз масаллиқ камлиги ёки бошқа сабаб туфайли оддийроқ овқат қилишса, шуни ҳам қўшнига чиқарадими, деган андишага бориб, билмаган ҳолда савобдан маҳрум бўладилар. Гўёки нафис бўлмаган таомни қўшнига ҳадя қилишга арзимамайди, деб ўйлайдилар. Лекин қўшни хонадон аҳли моддий жиҳатдан қийналиб турган бўлишса, бир коса оддий овқат ҳам уларга қувват ва мадад, маҳзун дилларига сурур, шикаста қалбларига

¹⁴ Имом Бухорий. Ал-адаб ал-муфрад; Имом Табароний. Ал-муъжам ал-Кабир; Ҳоким. Мустадрак; Ибн Абу Шайба. Китобу-л-имон; Хатиб Бағдодий. Тарихи Бағдод; Ибн Асокир ва бошқалар ривоят. Саҳиҳ

малҳам бўлади. Иккинчи томондан эса, қўшнилари орасидаги мана шундай арзимас олди-бердилар, ҳадялар туфайли қалблар бир-бирига яқинлашади. Ўртадан гина-кудуратлар кўтарилиб, ўрнини меҳр-оқибат эгаллайди. Шу боис Набий алайҳиссалом зоҳирда арзимас бўлиб туюлган таомни, гарчи у қўй туёғи бўлган тақдирда ҳам қўшнига илинишга чақирмоқдалар. Ҳадисда бу сўз “фирсин” лафзи билан ифода қилинган. Мазкур арабий лафз мажозий маънода гўшти кам суяк маъносини ҳам англатади. Лекин бундан уйда анвойи таомлари турфа ноз-неъматлар бисёр бўла туриб, бахиллик юзасидан арзимас нарсани қўшнига туҳфа қилса ҳам бўлвераркан, деган маънони уқмаслик керак албатта. Зеро, атайин паст нарсани қўшнига бериш олижанобликка кирмайди. Ҳадисдаги маъно имкон даражасида қўшнига егулик улашиб, туҳфалар қилишга даъватдир холос. Уй бекаси қўшнисига рўзғоридаги яхши деб билган нарсадан берса, нур устига нур. Бордию, имконияти камроқ бўлса, у ҳолда ўша имкониятидаги таомни арзимас деб билиб, қўшнига чиқаришдан турли андишалар билан ўзини тиймасин. Валлоҳу аълам...

Имом Нававий мазкур ҳадис маъносини қуйидаги шарҳлайди: *“Ҳадис мазмунини шундай тушуномқ лозим: “Ҳеч бир аёл уйда мавжуд бўлган бирон нарсани арзимас билиб, қўшни бўлган аёлга туҳфа қилишдан бош тортмасин. Балки, уйдаги имкониятига қараб тортиқ қилаверсин, гарчи у нарса қўй туёғи каби кам ва кичик нарса бўлса ҳам”. Чунки бу ҳеч нарса бермагандан кўра яхшироқдир. Зотан, Аллоҳ таоло: **“Кимки зарра мисқолида***

эзгулик қилса, унинг мукофотини кўражак¹⁵, - дея марҳамат қилган. Набий алайҳиссалом ҳам [16]: **“Яримта хурмо (садақа қилиш) билан бўлса ҳам дўзахдан сақланинг¹⁶”, - деганлар**”.

Қози Иёз Нававийнинг юқоридаги фикрларига ёзган таълиқотида куйидагиларни илова қилади: **“Бу таъвил ҳадиснинг бирламчи, зоҳирий маъносига кўра айтилган бўлиб, Имом Молик ҳам ҳадисни шу йўсинда изоҳлаган. Бироқ, ҳадисдаги қайтариқ ҳады қилувчига эмас, ўзига ҳады қилинаётган аёлга қаратилган бўлиш эҳтимоли ҳам бор**”.

Демак, биринчи айтилган маъно кучлироқ бўлса ҳам аммо луғавий жиҳатдан ҳадисдаги жумла кейинги маънони ҳам ифодалаши мумкин экан. У ҳолда ҳадис мазмуни бундай тус олади: **“Бирон-бир аёл кўшни аёл томонидан ўзига ҳады қилинадиган бирон-бир нарсани паст билмасин, агар ўша нарса қўй тўғи бўлса ҳам!**”.

Юқоридаги фикрни қувватлаб Ҳофиз Ибн Хажар шундай дейди: **“Кирмонийга кўра, ҳадисдаги қайтариқ ҳады берувчи аёлга қаратилган бўлиши мумкин бўлганидек, айти вақтда ҳады олувчи аёлга қаратилган бўлиши ҳам эҳтимолдан йироқ эмас**”.

У яна қўшимча қилиб, **“Менимча, ҳадис мазмунини бир вақтда ҳар иккала маъно бўйича тушуниш ҳам истисно қилинмайди”¹⁷**, - дейди.

Шунга кўра кўшнининг ҳадясини қабул қилмаслик ножоизлиги ва унинг кибрдан экани тушунилади. Айримлар кўшнилари берган нарсани

¹⁵ Қуръони Карим: Залзала сураси;

¹⁶ Имом Бухорий ва Имом Муслим ривояти;

¹⁷ Муҳаммад Иброҳим Ҳамад Зулфий. Ат-тақсир фий ҳуқуқил-жар (“кўшни ҳуқуқларига бепарволик”).19-бет;

мутлақо олмайдилар. Баъзи аёллар бир ҳовлида истиқомат қилатуриб, ўз овсинларининг уйидан берилган таомни менсимасдан, қабул қилмай қайтариб юборадилар. Бу иш ўртада ғазаб ва нафрат пайдо бўлишига олиб келади.

Киши қўшни томонидан узатилган бирон таом, ҳадя ва ҳоказони гарчи унчалик ёқтирмаса ҳам қўшнисининг дилини ранжитиб қўймаслик учун қабул қилмоғи лозим. Зеро, ҳадя моддий қиймати билан эмас, балки маъноси билан қадр топади. Қўшнингиз тақдим қилган тухфани қабул қилсангиз, уни хурсанд қилган ва унга нисбатан ҳурматингизни изҳор қилган бўласиз.

ҚЎШНИЛАРГА ТАОМ ЧИҚАРИШ ЁКИ ҲАДЯ УЛАШИШНИ ДАСТЛАБ ЭШИГИ ЯҚИНИДАН БОШЛАШ ҲАҚИДА

Қўшниларнинг мурувватга энг лойиғи уйингизга энг яқинроғи ҳисобланади. Эҳсон қилмоқчи бўлсангиз, дастлаб ён қўшнидан бошлайсиз ва яна имконингиз бўлса, кейинги хонадонга ўтасиз ва тартиб шу зайлда давом этади.

Алқама ибн Бажола ибн Зайд айтади: Абу Хурайра разияллоҳу анҳунинг шундай деганини эшитганман: “*Ҳадя беришни яқиндаги қўшнисини туриб, узоқдагисидан бошламайди, балки узоқдагисидан аввал яқинроқдаги қўшнисидан бошлайди*”¹⁸.

Оиша разияллоҳу анҳодан ривоят [17]: “*Мен: «Ё Расулаллоҳ, менинг иккита қўшним бор. (Бирон нарса туҳфа қилмоқчи бўлсам) Уларнинг қай бирига туҳфа қилай?» - деб сўрадим. Ул зот: “Улардан уйингга эшиги энг яқинига (туҳфа қил), дедилар*”¹⁹.

Санъоний ушбу ҳадисни шарҳлаб шундай дейди: “*Бундаги ҳикмат шуки, эшиги яқин қўшни қўшнисини уйига олиб кирилаётган ҳадя, егулик, мевачева ва ҳоказога кўзи тушади. (Ва беихтиёр шу нарсаларни кўнгли тусаши ёки болаларига олиб беролмаётганидан ўксиниши мумкин). Шу боис ҳам Имом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳ ўз “Саҳиҳи”да “Эшикларнинг яқин бўлишидаги қўшничилик ҳақлари”*

¹⁸ Имом Бухорий. Ал-адаб ал-муфррад. 110-ҳадис.

¹⁹ Собик манба, 107- 108-ҳадис.

деган сарлавҳа остида алоҳида бир боб очган. Бу Имомнинг ҳадис маъноларини нечоғли чуқур англашидан дарак беради²⁰”.

Ушбу мулоҳазаларга қўшилган ҳолда яна қуйидагиларни илова қилмоқ жоиз. Фикримизча, ёнма-ён яшайдиган қўшнининг биринчи навбатда ҳадяга лойиқ бўлишига сабаб бўлувчи яна бошқа жиҳатлар ҳам бор: Ён қўшни яхши-ёмон кунларда ёнимизда туриб, боримизни ошириб, йўғимизни яшириб туради. Онда-сонда уйимизда содир бўладиган уруш-жанжал, шовқин-суронларимиздан ҳаммадан аввал азият чекиб, қийналади, лекин қисмат шу экан, дея сабр қилади. Мабодо бемаҳалда нотаниш одам эшигимизни тақиллатса, дарҳол кўриниш бериб, ёлғиз эмаслигимизни билдириб қўяди. Худо сақласин, уйимизда бирон фалокат рўй бергудек бўлса, биринчи бўлиб ён қўшнимиз ёрдамга шошилади. Хуллас, ён қўшнининг ўрни ва мавқеи катта. Шу боис ҳам унинг ҳаққи бошқа қўшнилاردан олдинда туради. “Ён қўшним – жон қўшним” деган ҳикматли сўз ҳам бежиз эмас.

²⁰ Санъоний. Субулу-с-салом фий шарҳи булуғи-л-маром.

АЛЛОҲ ҚОШИДА ҚЎШНИЛАРНИНГ ЭНГ ЯХШИСИ...

Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ос разияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам марҳамат қилиб, бундай дедилар [18]: **“Аллоҳ наздида дўст-ҳамроҳларнинг энг яхшиси ўз дўст-ҳамроҳига энг яхши муносабатда бўлгандир. Аллоҳ ҳузурида қўшниларнинг энг яхшиси қўшнисига энг яхши муносабатда бўлган кишидир²¹”.**

Аллоҳ таоло ҳузурида қўшниларнинг энг яхшиси деган мақомга сазовор бўлишни истаган одам қўшнисига энг яхши муносабатда бўлсин, иншоаллоҳ, бундай мартаба унга насиб бўлади. Охиратимизни обод қилишимиз учун Парвардигоримиз кўплаб амал, восита ва имкониятлар эшигини очиб қўйган. Афсуски, ё билмаймиз, ё билсак ҳам кўпига амал қила олмаяпмиз. Шояд, шу амалимиз туфайли қиёматда ҳисоб-китобларимиз енгил бўлиб, дўзах азобидан нажот топсак...

²¹ Муҳаммад Табризий. Мишкоту-л-масобийҳ; Ҳоким Найсабурий. Ал-Мустадрок. 1620-ҳадис; Абу Бакр Байҳақий: Шуъабу-л-иймон. 9541-ҳадис;

СОЛИХ ҚЎШНИ КИШИНИНГ САОДАТИДИР

Нофеъ ибн Абдулҳорис разияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам марҳамат қилиб, дедилар [19]:

“Кенг маскан, солих қўшни ва яхши маркаб мусулмон кишининг саодатидандир²²”.

Расулulloҳ алайҳиссаломдан мусулмон кишини саодатга олиб борадиган кўплаб амал ва воситалар ҳақида хабар берувчи турли ривоятлар собит бўлган бўлиб, ушбу ҳам шундай ҳадислар сирасига киради.

Кенг маскан ва турар жойга эга бўлиш саодат омилларидан бири эканида шубҳа йўқ. Зеро, турар жой одам боласи ўз умрининг кўп қисмини ўтказадиган ердир. Масканнинг кенг бўлишини ҳам ҳар томонлама тушунмоқ лозим. Дарҳақиқат, маскан майдони кенг бўлиб, унда яшаш учун етарли шарт-шароит ва қулайликлар муҳайё бўлишига нима етсин. Аммо маскан кенглигининг яна бир асосий маъноси шундаки, унда истиқомат қилувчиларнинг ўзаро самимий муомаласи, илиқлиги, фойзли муҳити ва осуда ҳавоси билан ўз бағрига тортиши ва сиғдиришидир. Уқба ибн Омир исмли бир саҳобий Пайғамбаримиз алайҳиссаломдан: “Нажот нимада, ё Расулаллоҳ?”, - деб сўради. Шунда Набий алайҳиссалом бундай жавоб берган эканлар [20]: **“Тилингда хўжайин**

²² Имом Бухорий. Ал-адаб ал-муфрад

бўл, уйинг сени сиғдирсин ва гуноҳларингга йиғла” (Имом Аҳмад ва Имом Термизий ривоятлари). Ҳадисдаги “**уйинг сени сиғдирсин**” иборасини “уйинг сен учун кенг бўлсин” маъносида тушуниш ҳам мумкин. Агар киши ўз уйида хотиржамлик топмаса, уй муттасил жанжал ва келишмовчиликлар уясига айланиб қолган бўлса, бундай уй майдон жиҳатидан ҳарчанд кенг бўлмасин, аслида тор ҳисобланади. Бунда яшовчилар бир уйга сиғмайди ва натижада киши бунақа уйдан бахт-саодат тополмайди. Бошқа тарафдан қарайдиган бўлсак, “уйинг сени сиғдирсин” ёки “кенг маскан” деган сўзларни шундай маънода тушуниш ҳам мумкин: агар бир киши кўп вақтини кўчадан бери келмай ўйин-кулги билан ўтказса, у инсонни уйи “сиғдирмаётган” бўлади. Шундай одамларга нисбатан баъзилар “уйингдан илон чиққанми”, дея дашном ҳам берадилар. Инсон кўп вақтини оила даврасида хушчақчақ ва мароқли ўтказишга ҳаракат қилса, хонадонга файз-барака киради. Фарзандлар тарбиясига бу нарса ижобий таъсир кўрсатади. Қолаверса, уйи сиғдирган одам кўча-кўйдаги турли фитна-фасод, иғвою ғийбат, бекорчи ишлардан ўзини узлатга олган бўлади. Шунингдек, Аллоҳга ибодат ва зикр қилишга, Қуръон тиловатига бемалол вақт топади. Китоб ўқийди ёки ижод қилади. Бизнингча, уйнинг кенг-торлигини ва ўзига сиғдиришини шундай маънода тушунмоқ мақсадга мувофиқдир.

Солиҳ қўшни ҳам саодат омилidir. Ҳовли-жойинг ҳар қанча кенг ва қулай бўлса ҳам, қўшни яхши бўлмаса, бу кенглик ва қулайлик ҳовли эгасига татимайди. Чунки яхши уйдаги осуда ҳаёт

ёмон қўшинининг муносабати туфайли бузилади. Шунинг учун ҳам солиҳ қўшни Пайғамбар алайҳиссалом томонларидан саодат омилларидан бири экани билдирилмоқда. Ҳазрат Али розияллоҳу анҳудан *“Уйдан аввал қўшни, йўлдан аввал йўлдош танла”*, - деган ҳикматли сўзлар нақл қилинган. Кейинчалик бу ибора бутун дунё халқларининг мақолига айланди. Аммо, камдан-кам кишилар бу ҳикматга амал қиладилар. Уй-жой қуриш ёки сотиб олиш ниятидаги кишиларни бугунги кунда сотиб олинажак уйнинг чиройли мавзеъда жойлашгани, умумий маиший хизмат шаҳобчаларига яқин бўлиши кўпроқ қизиқтиради, аммо у жойнинг қўшниси қандайлигига аҳамият бермайди. Ҳолбуки, қўшни яхши бўлсагина, олинган уй-жойда ҳаловат топади киши.

Яхши уловга ҳар доим ҳожатимиз тушади. У узоғимизни яқин қилади. Йилдан-йилга янги русумдаги маркаб ва уловлар тури пайдо бўлмоқда ва маркабга нисбатан инсон эҳтиёжи ҳам тобора ортмоқда. Инсон ўз ҳаёти давомида маркаб саодат омилларидан бири эканини доимий равишда сезиб туради. Маркабсиз ҳаёт кечиршни тасаввур қилиш бугунда мумкин эмас.

Аллоҳ таоло барчамизга ҳаётимиз осуда, хотиржам ва бахтли бўлишига сабаб бўлажак барча омилларни ато этиб, уларнинг доимийлигини таъминлаган бўлсин.

ҚЎШНИНИНГ ГУВОҲЛИГИ

Ҳаётда қўни-қўшниларининг мақтови ёки қораловлари катта аҳамиятга эга. Чунки бир кишининг қандайлигини ҳаммадан аввал қўшни яхши билади. Набий алайҳиссалом қўшнининг қўшнисига нисбатан мақтови ва ёмонлашини инсоннинг яхшилиги ёки ёмонлиги учун ўлчов ва мезон қилиб белгиладилар.

Ибн Масъуд разияллоҳу анҳудан ривоят қилинади [21]: Бир киши Набий алайҳиссаломдан:

- Ё Расулаллоҳ, мен (қўшнилариимга) нисбатан яхши муомала қилганманми, ёмон муомала қилганманми, (яъни яхши одамманми, ёмон одамманми) қандай билсам бўлади? – деб сўради. Расулаллоҳ алайҳиссалом шундай жавоб бердилар:

- **Агар қўшнилариингдан: “Сен яхши ишлар қилгансан” деган сўзларини эшитсанг, демак, яхши ишлар қилибсан (яъни яхши одам экансан). Бордию улардан: “Ёмон иш қилдинг” деганларини эшитсанг, демак, ёмонлик қилибсан (яъни ёмон одамлардан экансан)**²³.

Шу маънода ҳазрати Умар разияллоҳу анҳу айтадилар: “Агар кишини ўз қўшнисига, қариндошига ёки ҳамроҳи мақтаса, ундай одамнинг солиҳлиги борасида асло шубҳа қилмангиз”.

²³ Ибн Можжа. Сунан; Табризий. Мишкоту-л-масобийҳ. 4988 –ҳадис.

Баъзи ҳолларда яхши, солиҳ инсон ёмон одамларга, ароқхўр, қиморбоз, бекорчи ва жоҳил кимсаларга қўшни бўлиб қолиши ва унинг қўшнилари юриш-туришларида ундан ажралиб турганликлари учун у ҳақда яхши гап айтмасликлари мумкин-ку, деган савол туғилиши мумкин. Лекин воқеликка тўғри назар билан қарайдиган бўлсак, одамлар билан яхши муомалада бўлган солиҳ киши ҳақида уни танийдиган ҳар қандай ёмон одам ҳам ёмон гап гапирмаслигига, балки яхши сўзлар билан тилга олишига гувоҳ бўламиз. Лекин баъзилар зоҳиран тақводор кўрининсалар-да қўпол муомаласи, манмансираган, дилозорлиги туфайли қўни-қўшнилари улар хусусида яхши фикр билдирмайди. Ҳалиги кишини яқиндан билмаган одам эса қўшнилари унга туҳмат қиляпти, деб ўйлайди. Ҳолбуки, кишиларга ҳақиқий баҳо беришда уларнинг ташқи кўринишларига алданиб қолмаслик керак.

Жобир разияллоҳу анҳудан ривоят [24]: Набий алайҳиссалом марҳамат қилиб, дедилар: **“Қўшни қўшнисининг шуфъасига ҳақлироқдир. Бордию қўшни ғоиб (яъни сафар ва ҳоказода) бўлса, унинг шуфъа ҳаққини зое қилмай (келишини) кутиб туради, агар уларнинг уйлари битта йўлда жойлашган бўлса”** (Имом Аҳмад ва сунан эгалари ривояти).

Абу Рофиъ разияллоҳу анҳудан ривоят қилинади [25]: Пайғамбар алайҳиссалом марҳамат қилиб, дедилар: **“Қўшни ўз яқинидаги нарсани сотиб олишда шуфъага ҳақлироқдир”** (Имом Бухорий ривояти).

Шорехлар ушбу ҳадисни шарҳлашда, унинг ривоят қилинишига сабаб бўлган қуйидаги воқеани келтирадилар. Бир куни Абу Рофиъ исмли саҳобий Мисвар ибн Махрамага: “Ҳой, биродар, мана бунга айт, унинг ҳовлисидаги (яъни яшайдиган кўчасидаги) иккита уйимни сотиб олсин”, дея Саъдга ишора қилди. Саъд эса: “Аллоҳга қасамки, уйлариингга тўрт юз динордан ортиқ пул бермайман. Ўшаларни ҳам нақд эмас, бўлиб-бўлиб бераман”, – деди. Шунда Абу Рофиъ: “Субҳоналлоҳ, мен бу уйларимни бегоналарга беш юз динор нақдига сотмаган эдим. Агар Расулуллоҳ алайҳиссаломдан: **“Қўшни ўз яқинидаги нарсанинг шуфъасига ҳақлироқдир”**, – деган сўзни эшитмаганимда сенга ҳечам сотмаган бўлардим”, – деди.

Юқоридаги ҳадисларни далил қилган ҳолда ҳанафийлар, ҳодавийлар ва Суфёни Саврий раҳматуллоҳи алайҳ қўшни ўз ёнидаги қўшнисининг сотиладиган уйи, ери ва ҳовлисига нисбатан шуфъа ҳаққи борлигини айтадилар. Аҳли

сунна вал-жамоанинг бошқа фикҳий йўналиш соҳиблари эса уй-жой сотишдан аввал қўшнига таклиф қилишни мустаҳаб амал ва намунали қўшничилик муносабатларидан деб биладилар. Агар шундай қилинса, қўшни унинг уйини олмаган тақдирда ҳам ўзига кўрсатилаётган ҳурмат ва эътибордан кўнгли тоғдек кўтарилиб, ниҳоятда хурсанд бўлади.

ҚИЁМАТ КУНИДА ҚЎШНИЛАРНИНГ БИР-БИРЛАРИ БИЛАН ДАЪВОЛАШИШЛАРИ

Уқба ибн Омир разияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам марҳамат қилиб, дедилар [26]: *“Қиёмат кунда бир-бири билан даъволашадиган илк хасмлар иккита қўшни бўлади”²⁴*.

Абдуллоҳ ибн Умар разияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда эса бундай дейилади [27]: *Набий алайҳиссаломдан шундай сўзларни эшитганман: “Қанча-қанча қўшилар Қиёмат куни қўшнисига осилиб: “Эй Аллоҳ, мана бу кимса юзимга эшигини ёпиб қўйиб, ўз яхшилигидан мени маҳрум қилган”,- дея Аллоҳга шикоят қилади”²⁵*. Ушбу ҳадиснинг бошқа ривоятида бундай дейилади [28]: *Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам марҳамат қилиб, дедилар: “Қанча-қанча қўшилар Қиёмат кунда ўз қўшнисига осилиб, “Эй Раббим, мана бундан*

²⁴ Табризий. Мишкоту-л-масобийх. 5000-ҳадис; Мунзирий. Ат-тарғиб ва-т-тарҳиб. 2557-ҳадис; Имом Аҳмад ва Табароний ривояти. Исноди ҳасан.

²⁵ Имом Бухорий. Ал-адаб ал-муфрад. 111-ҳадис.

сўра-чи, нима учун менга эшигини ёпиб қўйди экан, нима учун марҳаматини мендан тўсди экан?”, - дейди²⁶”.

Мазкур ҳадислардан қўшни ҳақи қиёмат куннда албатта савол-жавоб қилинадиган нарсалардан эканлиги маълум бўлади.

ҚЎШНИГА ОЗОР БЕРИШ ЭНГ КАТТА ГУНОҲЛАРДАНДИР

Ким бўлишидан қатъи назар бировга ноҳақ озор бериш, азият етказиш ҳаромдир. Аммо қўни-қўшнилар хусусида бу нарсанинг ҳаромлиги янада ошади.

Ибн Масъуд разияллоҳу анҳудан ривоят қилинади [29]: “Бир куни Набий алайҳиссаломдан сўрадим:

- Эй Расулаллоҳ, гуноҳларнинг энг каттаси қайси?
Ул зот жавоб бердилар:

- Аллоҳга бошқа нарсаларни тенглаштиришинг, ҳолбуки Аллоҳ сени йўқдан бор айлаган! (Яъни бутун борлиқни, шу жумладан, сени ҳам фақат Аллоҳнинг Ўзигина яратганини била туриб, Аллоҳнинг рубубиятда яккаю ягоналигини тан ола туриб, яна айрим нодонлар сингари ибодат ва улуҳиятда жоҳиллик билан Унга бошқа нарсаларни шерик қилиш энг улкан гуноҳдир!)

Яна сўрадим:

- Ундан кейин қайси гуноҳ, эй Расулаллоҳ?

Ул зот жавоб бердилар:

²⁶ Мунзирий. Ат-тарғиб ва-т-тарҳиб. 3877-ҳадис; Асбаҳоний ривояти._

- Таомингга шерик бўлишидан кўрқиб, ўз болангни ўлдиришинг.

- Ундан кейин қайси иш энг катта гуноҳ?

- **Кўшинингнинг жуфти ҳалоли билан зино қилишинг...**” (Бухорий ва Муслим ривояти).

Миқдод ибн Асвад разияллоху анхудан ривоят [30]: Расули Акрам саҳобаларга дедилар:

- “Зино ҳақида нима дейсизлар?”

- У ҳаром, Аллоҳ ва Расули томонидан ҳаром этилган. Бас, зино қиёмат кунига қадар ҳаромдир, – дейишди. Шунда Расулуллоҳ (алайҳиссалом) бундай дедилар:

- **Кишининг ўнта бегона хотин билан зино қилгани (билан орттирган гуноҳи унинг учун) ўз қўшнисининг аёли билан зино қилгандан енгилроқдир!**

Кейин улардан ўғрилиқ ҳақида сўрадилар. Саҳобалар дейишди:

- Ўғрилиқ ҳаромдир, у Аллоҳ ва Расули томонидан ҳаром этилган. Шунда:

- **Ўнта уйга ўғрилиқка тушиш ўз қўшнисининг уйидан ўғирлагандан енгилроқдир,** – дедилар жаноби Пайғамбаримиз алайҳиссалом²⁷.

Ушбу муборак ҳадислардан қўшнига азият етказиш гуноҳининг нақадар оғирлиги англашилади. Зино қиёмат кунига қадар ҳаром бўлган энг фаҳш ишлардан бўлиб, жамиятни бундай бузғунчиликдан халос этиш учун Аллоҳ таоло ўзига хос жиловлаб турувчи тадбир ва қоидаларни жорий этган. Ундан қаттиқ қайтариб: **“Зинога ҳатто**

²⁷ Имом Аҳмад. Муснад. 23854-ҳадис; Мунзирий. Ат-тарғиб ва-т-тарҳиб. 2549-ҳадис; Табароний. Ал-муъжам ал-кабир.

яқинлашманглар ҳам”, деган. Шунингдек, мазкур бузуқликни содир қилган кимса учун оғир жазолар белгиланган. Лекин қўшнининг хотинига нисбатан бу муомала амалга оширилса, унинг ҳаромлиги ва фахшлик даражаси янада ортар экан. Ўғирлик ҳам шундай. Демак, қўшнининг ҳаққига тажовуз қилингандаги гуноҳ ва жазо бир неча баробар кўпайтириб берилар экан.

ЖАҲАННАМГА ТУШИШДАН ОГОҲЛАНТИРИШ

Ҳадиси шариф [31]:

Жаъданинг мавлоси Абу Яҳёдан ривоят қилинади: Мен Абу Ҳурайрадан қуйидаги ҳадисни эшитганман:

Бир куни Расулуллоҳ алайҳиссаломга:

- Эй Расулаллоҳ, фалончи аёл кечалари (таҳажжуд) намозини ўқийди, кундузлари (нафл) рўзалар тутади, лекин тилида заҳар бор. Ўша (тили) билан қўшниларига озор беради. У тили аччиқ аёл, - дейишди. Шунда Расули акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

- **У аёлда яхшилик йўқ, у дўзахдадир**, – дедилар.
Пайғамбаримиз алайҳиссаломдан яна сўрашди:

- Эй Расулаллоҳ, фалончи аёл эса фарз намозларининг ўзини ўқийди, рамазон рўзасининг ўзини тутади (яъни ортиқча, нафл ибодатлар қилмайди). Одамларга пишлоқ ва сузмалар эҳсон қилади. Унинг шундан бошқа айтарлик амали йўқ. Лекин у ҳеч кимга азият бермайди. Шунда Набий алайҳиссалом:

- *Ана шу аёл жаннатдадир, – дедилар*²⁸.

Ушбу ҳадисдан мавзумизга доир қуйидаги сабоқларни олиши мумкин.

1. Қўшниларга азият етказиш амални бекор бўлишига сабаб бўлади.

2. Қўшниларига озор етказувчи кишида яхшилик йўқ.

3. Ҳеч кимга нисбатан дилозорлик қилмаган ҳолда амалнинг ўртамиёна бўлиши қўшниларга озор етказган ҳолда нафл ибодатларни кўпайтиришдан афзалроқдир.

ҚЎШНИ ЎЗ ҚЎШНИСИНИ ЎЛДИРИШИ ҚИЁМАТ АЛОМАТЛАРИДАНДИР

Пайғамбаримиз алайҳиссалом қиёмат яқинлашганда одамлар орасида пайдо бўлиб, авж оладиган ёмонликлар, фитнаю фасод ва нохуш ҳолатлар ҳақида хабар бера туриб: **“Токи қўшни қўшнисини ўлдирмагунча, киши ўз туғишган биродарини ўлдирмагунча, амакисини ва амакисининг ўғлини ўлдиришигача қўли бормагунча қиёмат қоим бўлмаслигини”** айтадилар. Буни эшитиб даҳшатга тушган саҳобалар: “Эй Расулаллоҳ, ўша кунларда эс-ҳушимиз жойида бўладими”, деб сўрашди. Ул зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай жавоб бердилар: **“Ўша замон аҳлининг ақли олиб қўйилади, уларга энг ёмон одамлар замондош бўлади. Уларнинг кўплари ўзларини**

²⁸ Имом Аҳмад, Муснад; Ибн Ҳиббон; Ҳоким Найсабурий. Ал-Мустадрок. 7304-ҳадис.

тўғри йўлдамиз деб ўйлайдилар, лекин ундай бўлмайди”[32].

Бу ҳадиси шарифдан қўшни қўшнисининг ҳаётига тажовуз қилиши қиёмат аломатларидан эканлиги маълум бўлади. Қиёмат аломатлари ҳақида хабар берувчи ҳадисларни ўқиганимизда, унинг аксар кичик аломатлари башарият ўзининг мусаффо фитрати ҳамда самовий ҳидоят орқали қадим-қадимдан ўзига ҳаётий қонун-қоида қилиб олган урф-одатлар, маънавият ва қадриятларнинг инқирозга юз тутиши оқибатида майдонга келадиган оммавий бузуклик, ҳаёсизлик, фаҳш, қотиллик, ўғрилик, фитнаю фасод каби салбий ҳолатларнинг жамиятда оммавий тус олишида намоён бўлишини кўрамиз. Ана шундай носоғлом ҳолатлар инсоният ўзига берилган Ер юзида ҳаётни давом эттириш ҳуқуқини суистеъмол қилганидан ва энди бу имконият интиҳосига етишига оз муддат қолганидан дарак беради.

ЁМОН ҚЎШНИ ВА УНДАН ПАНОҲ СЎРАШ

Манбаларда келишича, Набий алайҳиссалом ўз дуоларида Аллоҳ таолодан ёмон қўшнидан паноҳ беришини сўраб шундай дер эдилар[33]: **“Эй Аллоҳим, истиқомат масканидаги (яъни доимий яшаш жойидаги) ёмон қўшнидан асрашингни сўрайман. Зеро, саҳро қўшниси (яъни сафардаги ҳамроҳ) ўзгаради (аммо доимий манзилдаги қўшни ҳеч қаёққа кетмайди)²⁹”**.

Юқоридаги ҳадиси шарифдан қуйидаги маъно ва сабоқларни олиш мумкин:

1. Муқимликдаги ёмон қўшни инсон учун катта мусибат. Бундай бўлмаганида, Пайғамбаримиз алайҳиссалом ундан паноҳ сўрамасдилар.

2. Аллоҳ таолога ёмон қўшнидан паноҳ беришини сўраб, дуо қилишнинг машруълиги.

3. Сафарда кишига нобоп йўлдош учраб қолса, унинг озор ва зарарига бир амаллаб чидаш мумкин. Чунки бу вақтинчалик ҳолат бўлиб, манзилга етиш билан барҳам топади, аммо муқимликдаги ёмон қўшнидан қутулиш қийин.

Ибн Аббос разияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: Довуд алайҳиссалом шундай дуо қилардилар [34]: **“Ё Аллоҳ, мен Сендан ўзимга фитна бўладиган мол-дунёдан, бошимга бало бўладиган фарзанддан ва кексайиш вақтидан илгари сочимни**

²⁹ Ибн Абу Шайба. Ал-Мусаннаф; Имом Аҳмад. Муснад; Имом Бухорий. Ал-адаб ал-муфрад.

оқартирадиган ёмон хотиндан паноҳ беришингни сўрайман. Эй Бори Худоё, мени шундай ёмон кўшнидан асрашингни сўрайманки, унинг кўзлари доимо менинг сир-асрорларимни, яхши-ёмон ҳолатимни кўриб туради, қулоқлари уйимдаги гапларни эшитиб туради. Лекин, яхшилигимни кўрса уни кўмиб юборади. Бордию, бирон нохушликни кўриб, билиб қолса, дарҳол атрофга ёйиб юборади³⁰”.

Расулulloҳ алайҳиссалом марҳамат қиладилар[35]: **“Истиқомат масканидаги ёмон кўшни кишининг белини синдирувчи (мусибат)дир”** (Табароний ривояти).

Мазкур шарафли ҳадисларда, Довуд алайҳиссалом тилидан ҳикоя қилинган дуоларда кўплаб ибратли ўғит ва фойдалар акс этган. Ул зот дуоларининг аввалидаёқ “*Ё Аллоҳ, мен Сендан ўзимга фитна бўладиган мол-дунёдан паноҳ беришингни сўрайман*”, дер эканлар, Одам алайҳиссаломдан тортиб, то қиёматга қадар туғилажак инсон наслининг ҳаммаси учун бирдек хатарли бўлган усти ялтироқ, мазаси ғоят ширин, оқибати эса ачинарли бўлган молу дунё аталмиш фитнадан паноҳ сўрамоқдалар. Дунё номига неки бўлса, мансабми, лавозимми, пулми, обрўми барчаси мазкур ҳадисда зикр этилган сўзда ўз ифодасини топган. Бу фитнакор дунё тарих давомида не-не кишиларни мафтун қилиб, оёғидан йиқмади, не-не қон қариндошларни бир-бирига душман этиб, отани авлод қотили, болани эса падаркуш қилмади. Аллоҳ марҳамат қилган оз сонли кишилардан бўлак ўзларига мол-дунё эшиклари иккала томонга ланг очиб берилган кўпчилик уни

³⁰ Табароний. Ал-муъжаму-л-авсат; Абу Бакр Ҳайтамий. Мажмаъу-з-завоид; Муновий. Файзу-л-Қадийр;

қўлларида тута олмадилар, масъулиятини адо қила олмадилар. Балки, унинг қулига, ходимига айландилар. Пировардида хусронга юз тутдилар. Набий алайҳиссалом айтганларидек [36]: *“Динору дирҳам қули, бахмалу либос қули ҳалокатга юз тутди! Агар унга (мол-дунё) берилса рози бўлади, берилмаса ғазабланади”* (Бухорий ва бошқалар ривояти). Аллоҳнинг Расули матоларга, тиллою кумушларга берилганларни динор қули, дирҳам қули, гилам қули, либос қули деб атамоқдалар. Дарҳақиқат, молу дунё тўплашга ўта ҳарис бўлиб, пулни ҳаётининг мазмунига айлантириб олган, уларга ўзларидан ҳам кўра эҳтиёткорлик билан муомала қилиб, асраб-авайлайдиган кишилар ўша нарсаларнинг ходими ва қули кабидирлар. Зеро, керагидан ортиқча йиққан латта-путта ва матоҳлари ўзларига эмас, балки улар мазкур нарсаларга хизмат қиладилар. Шунингдек, бу тоифадаги кимсалар ўзларига Аллоҳ томонидан молу дунё ато қилинса, хурсанд бўладилар, бордию кўнгилларидаги нарса ато қилинмаса, тақдирларидан норози бўладилар. Шу боис ҳам Аллоҳнинг Расули бундай кимсаларни мажозий маънода динор қули, кўрпа-тўшак қули, кийим қули деб атайдилар ва уларнинг хор бўлганини таъкидлайдилар. Аллоҳ таоло бизларни бундай тубан қулликдан Ўз паноҳида асраган бўлсин ва фақат Ўзига қулчилик қиладиган инсонлардан қилсин!..

Ёмон фарзанд кишининг қаддини букиб, юзини ерга қаратади. Бу дунёда ор ва шармандалик, охиратда эса дўзах азобига дучор этиши мумкин.

Ёмон хотин ҳам инсон учун доимий азоб ва ҳаддан зиёда оғир юқдир. Ёмон хотинга мубтало

бўлган киши чиндан ҳам кексалик ёшига етмасдан анча эрта қариб қолади. Ҳаёт лаззатидан тўлақонли бахраманд бўлолмайди. Ўз уйида хотиржамлик топмайди. Пировардида, доимий ғам-андуҳ ва руҳий сиқилишлар оқибатида турли хасталикларга дучор бўлиб, умри қисқаради.

Ёмон қўшни ҳам шунга ўхшаш бўлиб, ҳаётнинг ширин дамларини кетказиб, кўнгилни хира қилар экан. Албатта бир девор қўшни уйингиздаги ҳамма гап-сўз ва келди-кетдидан хабардор бўлади. Бу жиҳатдан қаралганда у бир сирдош мақомидаги кишидир. Шундай экан, бундай ўрин тутган инсоннинг солиҳ ва яхши одам бўлмоғи айни муддаодир. Бордию, у яхши инсон бўлмаса, ўз имкониятларини суистеъмол қилиб, уларни зарарингизга ишлатади. Ёмон қўшни Набий алайҳиссалом таърифлари билан айтганда, *“кишининг белини синдирувчи нарсадир”*. Пайғамбаримиз алайҳиссалом бу сўзлари билан ёмон қўшнини елкадан ташлаш амримаҳол бўлган ва пировардида кишининг белини синдириб юборадиган даражадаги оғир юкка менгзатадилар. Бу юкни елкадан қўйиш осонмас. Бунинг учун одам уй-жойини ўзгартирмасдан бошқа иложи қолмайди.

ҚЎШНИСИГА ОЗОР БЕРАДИГАН КИШИГА АЛЛОҲНИНГ ЛАЪНАТИ БЎЛИШИ:

Абу Хурайра разияллоҳу анҳудан ривоят қилинади [37]: “Бир куни бир киши Пайғамбар алайҳиссалом ҳузурига қўшнисининг ёмонликларидан шикоят қилиб келди. Ул зот алайҳиссалом унга **“Сабр қил”**, - дедилар. У яна шикоят қилиб келди. Расулulloҳ алайҳиссалом уч мартагача **“Сабр қил”**, - деб турдилар. Бу ҳолат такрорланавергач, учинчиси ёки тўртинчисида Расулulloҳ алайҳиссалом унга: **“Бор, уй анжомларингни кўчага олиб чиқиб, қўй”**, - дедилар. У уйига бориб, шундай қилди. Одамлар унинг олдидан ўтарканлар ҳайрон бўлиб: “Сенга нима бўлди, нега бу аҳволда ўтирибсан”, деб сўрай бошладилар. У: “Қўшим менга ҳар доим озор беради”, - деди. Буни эшитган одамлар: “Ўша қўшнингни Аллоҳ лаънатласин”, - деб ҳалиги озор берувчи қўшнини дуойибад қила бошладилар. Охири қўшниси унинг олдига келиб: “Жон қўшни, кўч-кўронларингни уйингга қайтариб олиб кир. Аллоҳга қасамки, сенга бошқа озор бермайман”, - деди (Абу Довуд ва Бухорий ривояти).

Ушбу ҳадиснинг Абу Жухайфа разияллоҳу анҳу орқали нақл этилган ривояти куйидагичадир[38]: “Бир киши Пайғамбар алайҳиссалом ҳузурига қўшнисидан шикоят қилиб келди. Набий алайҳиссалом унга: **“Нарсаларингни кўчага**

чиқариб қўй”, - дедилар. У шундай қилди. Шундан сўнг, кўчадан ким ўтса, у(ёмон қўшни)ни лаънатлаб ўта бошлади. Шунда у (яъни ҳалиги ёмон қўшни) Набий алайҳиссаломнинг ҳузурларига келиб: “Ё Расуллоҳ, одамлардан нимани кўряпман (яъни одамлар нега менга бундай муомала қилишмоқда)?” - деб шикоят қилди. У зот: **“Хўш, улардан нима кўрдинг?”** - дедилар. Улар мени лаънатлашяпти, деди ҳалиги киши. Шунда Пайғамбаримиз алайҳиссалом **“Одамлардан аввал Аллоҳнинг ўзи сени лаънатлаб қўйди”** дедилар. Шунда ҳалиги одам: “Ё Расулаллоҳ, бошқа бундай қилмайман (яъни қўшнимга бошқа озор бермайман)”, - деди. Қўшнисидан шикоят қилган киши Набий алайҳиссалом ҳузурига келган эди, Ул зот: **“Нарсаларингни кўтар (яъни уйингга киравер), ишинг битди!”** - дедилар (Мунзирий ва Табароний ривоятлари). Яна бир ривоятда **“ишинг битди”** сўзи ўрнига **“энди (қўшнинг азиятидан) омонликда бўласан”** деган ибора ишлатилган.

Юқорида ўқиганимиз набавий ҳадислардан қуйидаги фойдали сабоқларни олиш мумкин:

1. Агар мўъмин кишига ёмон қўшни учраса, аввало, сабр қилмоғи лозим. Унинг сабри ёмон қўшнининг ёмонлигидан халос бўлишга сабаб бўлади. Ахир, қўшнисидан шикоят қилиб келган кишини Пайғамбар алайҳиссалом дастлаб бир неча марта сабр қилиб туришга буюрдилар.

2. Баъзан, қўшни ҳеч инсофга келавермаса, қўшнисидан шикоят қилиш ҳам жоиз экан. Шикоятни ўша жамоанинг бошлиғига қилиб, қўшнини кўпчиликнинг, маҳалла-кўйнинг таъсири билан муомалага чақириш усуллари ҳам Пайғамбаримиз

алайҳиссаломнинг даврларида бўлган экан. Бизда ҳам бу набавий услуб қадимдан қўлланиб келган. Қўшнилар орасида пайдо бўлган низо ва келишмовчиликлар уламолар, маҳалла аҳли, катта ёшдаги кишилар ва тажрибали одамлар аралашуви орқали ҳал қилиниб, уларни яраштирилган ва иноқ бўлишга чақирилган. Демак, киши қўшнисидан салгина азият етиши билан дарҳол уйдаги кўч-кўронларини ташқарига олиб чиқиб қўйишга шошилмаслиги лозим. Ҳадисда келган тадбир Расулуллоҳ алайҳиссаломга Аллоҳ таоло томонидан ато этилган етук ҳикмат асосида, шароит ҳамда муайян кишиларнинг муайян ҳолатлари ва табиатларига қараб амалга оширилган набавий чора эди, валлоҳу аълам... Баъзи кишиларнинг табиати шундай бўладики, уларга яхши гап кор қилмайди, балки фақат кўпчилик олдида уялтириб, шарманда қилиш орқалигина таъсир ўтказиш ва ёмонликларини тийиб қўйиш мумкин. Аслида эса қўшнисидан озор кўраётган одам дастлаб сабр қилади, қўшнини яхши гап билан ислоҳ қилишга, инсофга чақиришга ҳаракат қилади. Шунда ҳам ўнганмаса, у ҳолда ўша маҳалланинг раҳбар кишиларига учраб, муаммони баҳамжиҳатликда ҳал этишга ҳаракат қилинади.

3. Қўшнисига озор берувчи кишиларга Аллоҳнинг лаънати бўлар экан.

4. Ўша вақтдаги энг ёмон қўшниларнинг ҳам Аллоҳнинг ва одамларнинг лаънатига учраб қолишдан қўрқув ҳис қилиб, эс-хушини йиғиштириб олиши.

ОЗОР БЕРАВЕРИБ, ҚЎШНИСИНИ КЎЧИБ КЕТИШГА МАЖБУР ҚИЛГАН КИМСАНИНГ ОҚИБАТИ

Имом ал-Бухорий ўзларининг ахлоқ-одоб, ижтимоий турмушнинг муомала ва муносабатларига доир масалаларга бағишланган “Ал-адаб ал-муфрад” номли дурдона китобларида Абу Омир ал-Ҳимсийдан қуйидаги ривоятни келтирадилар:

Савбон разияллоҳу анҳу шундай дер эди [39]:

“Икки киши ўзаро уришиб қолиб, уч кундан ортиқ гаплашмай юрса, улардан бири ҳалокатга учрайди. Бордию, уларнинг иккови ҳам бир-бирига гапирмай, гина сақлаб вафот этса, иккови ҳам ҳалокатга учрайди. Қайси бир киши ўз қўшнисига зулм ва қахр кўрсатиб, охири уйдан кўчиб кетишга мажбур қилса, албатта ҳалок бўлади”.

ҚЎШНИСИГА АЗИЯТ ЕТКАЗУВЧИ КИШИДА ИМОН (КОМИЛ) БЎЛМАСЛИГИ

Абу Шурайх разияллоху анхудан ривоят қилинади [40]: *Расулуллоҳ айҳиссалом: “Аллоҳга қасамки, мўмин бўлмайди... Аллоҳга қасамки, мўмин бўлмайди... Аллоҳга қасамки, мўмин бўлмайди...” дедилар. “Ким ё Расулаллоҳ...” - деб сўрашди. Ул зот: “Ёмонликларидан қўшниси омонда бўлмаган киши”, - дея жавоб бердилар (Бухорий ва Муслим ривояти).*

Имом Бухорий мазкур ҳадис учун бағишланган бобни: *“Қўшниси ёмонликларидан омонда бўлмайдиган кишининг гуноҳи ҳақидаги боб”*, деб атайди. Ибн Баттол эса ҳадис шарҳи хусусида шундай дейди: *“Ҳадисда қўшни ҳақининг улуғлиги таъкидланади. Зеро, Набий алайҳиссалом бу нарса ҳақида қасам ичдилар ва қасамни уч марта такрорладилар. Шунингдек, ҳадисда сўзи ва феъли билан қўшнисига озор берадиган кишилардан имон рад қилинмоқда. Пайғамбаримиз алайҳиссалом мазкур сўзлари билан “комил имон”ни назарда тутганлар. Зеро, осий кишининг имони комил эмаслигида шубҳа йўқ”*.

Демак, қўшниларига мунтазам равишда озор берадиган кимсалар, гарчи, намозу рўзалари ва бошқа ибодатлари намунали бўлса ҳам, комил мўмин ҳисобланмас эканлар. Ҳадисдаги “мўмин бўлмайди” деган сўзни кўпчилик уламолар

изоҳлаганлари каби “комил мўминлик” маъносида тушунган тақдиримизда ҳам барибир, бу таҳдид қўшнисига озор етказувчилар ҳақида кучли огоҳлантириш бўлишга етарлидир.

Мазкур ҳадиснинг “Саҳиҳи Муслим”да келган бошқа бир ривоятида шундай дейилади [41]: ***“Ёмонликларидан қўшниси омонда бўлмайдиган киши жаннатга кирмайди”.***

Озор ва ёмонликнинг ҳам турлари кўп. Ёмонлик деганда фақатгина уришиб, сўкишишни тушунмаслик керак. Баъзиларнинг кўз ва қулоғи негадир ўз оиласига эмас, бировларнинг хонадонига қаратилган бўлади. Унақалар кун бўйи дераза олдидан кетолмайди.

Баъзилар қўшниси янги машина сотиб олса, “Ие, қаердан олдийкин, ҳозир ойликка яшаб шундай нарса олиб бўларканми, қаердан бунинг пули кўпайиб кетяптийкин? Нега мен битта эшак-арава ҳам сотиб ололмайману бу одам янги машинада юради”, - дея дарров қўшнисига ҳасад қила бошлайди. Охири уни бир балога йўлиқтириб, кейин кўнгли тинчийди... Ҳолбуки, халқимиз: “Қўшнингга қасд этма, баст эт” (баст – қувонтириш маъносида) дейди...

Ҳаётда шундай худбинларни ҳам учратамизки, ўзлари бировнинг шовқин-суронини бир лаҳза ҳам кўтаролмайдилар, лекин ўзлариникидан “xabарлари бўлмайди”. Қўшни уйда сал товуш чиқиб қолгудек бўлса, ўша заҳоти ё деворни гурсиллатиб, ё одам чиқариб, жим бўлишларини кўполлик билан талаб қиладилар. Ҳолбуки, бундай вақтларда дарров хунук тарзда ҳақни талаб қилмасдан, бироз сабр қилиб туриш чиройли бўлади. Зеро, қўшнилардан

содир бўладиган айрим азиятларни сабр билан таҳаммул қилиш ҳам яхши қўшничилик белгисидир.

Баъзилар қўшнисининг ётоқхонаси орқасига устахона қуриб олади-да, эртадан-кечгача ёки кечдан тонггача тарақлатиб ишлайди. Агар қўшни бу ҳақда шикоят қилиб чиқса, унинг гапи сариқ чақага ҳам олинмайди. Фикҳий китобларимиздаги қўшничилик муносабатларига доир бўлимларда киши ўз уйини қўшниларга азият берадиган нарса учун ижарага бермаслиги ёки ҳеч бўлмаса бу иш учун қўшнидан олдиндан рухсат олиши лозимлиги келтирилган. Гоҳида баъзилар ўз ҳовлиларини ўзидан қандайдир зарарли ис ёки тутун чиқарадиган ишлаб чиқариш цехига ижарага беради. Шундай ҳолатда қўшнилар зарарланмаслиги учун мазкур ишнинг зарарли томонларини олдини олиб қўйиш ёки лоақал қўшнидан рухсат олиш ва шу зарарни деб қўшнисини молиявий маънода рози қилиш керак бўлади.

Шундайлар ҳам учрайдики, қўшниси ўтирадиган уйи орқасига ҳаммом, ҳожатхона каби нарсалар қуради. Лекин, ўша нарсалардан қўшни уйининг деворига бирон зиён-заҳмат етса, муаммони бартараф қилишни хаёлига ҳам келтирмайди. Бу албатта қўшнига нисбатан зулмдир. Яқинда бир отахон ўз уйида содир бўлган бир воқеани айтиб берди. У кишининг қўшниси бир неча йил олдин шундоқ уларнинг ўтирадиган уйи орқасига тақаб ҳожатхона қуради. Йиллар ўтиши билан ҳожатхонанинг канализация қувурлари шу қадар эскириб, занглаб, чириб кетганидан, ундан сув сизиб, аста-секинлик билан йиллар давомида

қўшни деворини зах бостиради. Жабрдийда қўшни уйининг таъмирланган деворлари ҳар сафар ола-була тусга кириб, уларга суртилган пардоз сувоқлари шишиб, кўпчиб, қилинган меҳнатига куяр экан. Девор хунук бир тусга кираркан. – “Қўшнимнинг бу бепарволигига йигирма йилдан ортиқ чидаб келдим, уйнинг бўёқлари-ку майли, энди хомғишдан терилган эски деворим бузилиб тушармикан деган хавотирдаман”, - дейди бечора қўшни. “Қўшнингизни чақириб, айтмадингизми?” - десам, - “Шунча пайт андиша қилиб, айтмаган эдим. Бу йил фарзандларим анча пул сарфлашиб уйни таъмирлатишса ҳам деворлар яна зах тортиб, пардозлари бузилиб кетганидан сўнг чидолмадим. Қўшнимни чақириб аҳволни кўрсатишга мажбур бўлдим. Уялиш ўрнига аввалига ҳеч нарсани тан олишмади. Охири, уйига чиқиб, сўзимни техник жиҳатдан исботлаб берганимдан кейин ҳам жимжитлик. Хатони тўғрилашга, эски хожатхонасидаги ўша носозликни тузатишга заррача ҳаракат қилишмаяпти. Ҳолбуки, қўшнимнинг оиласи иқтисодий яхши таъминланган хонадон. Хуллас гапим ерда қолди”, - дейди отахон.

Айни вақтда юқоридаги ҳадиси шарифларнинг ҳаётий ҳолатига назар ташлашга ҳаракат қилдик, холос. Қўшнисининг ёмонлик ва азиятларидан қутулолмаётган айрим андишали, жабрдийда кишиларнинг дард-ҳасратларини баён қилган бўлдик. Келтирилган воқеалар ўйлаб топилган эмас, балки ҳаётда бор ҳақиқатдир. Андишанинг отини қўрқоқ билган баъзилар хато-камчиликлари, нотўғри ишлари юзларига айтилмагунча ўз ҳатти-

харакатларини назорат қилмайдилар... Қинғир ишда давом этадилар. Шундайларга Аллоҳ таолодан инсоф ва фаросат сўрашдан бошқа иложимиз йўқ...

Ҳадиси шариф [42]:

Абу Хурайра разияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: Расулуллоҳ алайҳиссалом марҳамат қилиб дедилар: **“Кимки Аллоҳга ва охираат кунига мўмин бўлса, асло қўшнисига озор бермасин! Кимки Аллоҳга ва охираат кунига мўмин бўлса, бас, меҳмонини иззат қилсин. Кимки Аллоҳга ва охираат кунига мўмин бўлса, яхши сўзларни сўйласин ёки жим турсин”** (Бухорий ва Муслим ривояти).

Демак, ҳақиқий мўмин қўшнисига асло азият бермайди, балки унга хуш муомалада бўлиб, яхшилиқ қилади ва иззат-ҳурматини жойига қўяди.

ҚЎШНИГА ЕТКАЗИЛАДИГАН АЗИЯТНИНГ КИЧИГИ БЎЛМАС

Умму Салама онамиздан ривоят қилинади [43]: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан тўшакда эдим, бир пайт (ҳужрамизга) қўшимизнинг қўйи кириб қолди ва сутрамиздан (яъни егуликлар сақланадиган пана жойдан) битта обинонни олиб кета бошлади. Мен дарҳол ўрнимдан туриб, унинг жағидан нонни суғуриб олдим. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «(Эй Умму Салама) **уни бўйнидан бунақа сиқиб олмаслигинг керак эди, қўшнига етказиладиган азиятнинг кичиги бўлмайди**», дедилар” (Табароний, Хаттобий ва Хароитий ривоятлари).

Ушбу ҳадисда ҳикоя қилинган воқеа ҳам қўшниларининг ҳақ-ҳурмати нақадар буюклигини кўрсатади. Афтидан Умму Салама онамиз (разияллоҳу анҳо) нонни олиб кетаётган “ўғри қўйни” осонлик ва мулойимлик билан тутиб олмаганлар. Эҳтимол қўй ҳуркиб қоча бошлаган бўлса, уни қўлдан чиқариб юбормаслик учун тез ҳаракат қилиб, куч билан бўйнидан қучоқлаб олганлар. Зеро, куч ишлатилмаса, унча-мунча қўй осонгина бўйин бермайди. Кейин у киши ҳалиги нонни қўйнинг оғзидан чиқариб олганлар. Буни кўрган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “(Эй Умму Салама) **унинг бўйнидан бунақа сиқиб**

олмаслигинг керак эди, қўшнига етказиладиган азиятнинг кичиги бўлмайди”, дея танбех берадилар. Шунга кўра Умму Салама онамизнинг қўшнига оид бўлган, гап тушунмайдиган бир жонивор қиёфасидаги чақирилмаган меҳмондан ўз нонини қайтариб олиш учун мажбуран қилган хатти-ҳаракатлари ҳам Набий алайҳиссалом томонларидан қўшнига нисбатан озор ўлароқ баҳоланди. Ҳадиснинг бошқа ривоятларида **“уни бўйнидан бунақа сиқиб олмаслигинг керак эди”** жумласи тушиб қолади ва фақатгина Пайғамбаримизнинг: **“қўшнига етказиладиган азиятнинг кичиги бўлмайди”** деган сўзларигина келтирилади. У ҳолда нафақат қўшнининг жониворини куч билан тутиб олиш, балки унинг оғзидаги нонни тортиб олиш ҳам қўшнига етадиган кичик бир азият эканлигини тушуниш мумкин, валлоҳу аълам.

Мазкур ривоят нима бўлганда ҳам қўни-қўшниларга тааллуқли ишларда диққатли бўлиш кераклигини ҳамда уларга етказиладиган азият ва озорнинг катта-кичиги бўлмаслигини англатади.

ҚЎШНИСИ ОЧ ҚОЛИБ, ЎЗИ ТЎҚ БЎЛМАС

Умар разияллоҳу анҳудан ривоят қилинади [44]: **“Мўмин киши қўшнисиси оч қолиб, ўзи тўқ бўлмас!”** (Имом Аҳмад ривояти).

Ушбу муборак ҳадис ҳам аввалроқ келтирилган ҳадиси шарифлар қаторида қўшниларга егулик жиҳатидан ғамхўрлик қилишга ундайди. Қанча-қанча одамлар қўшниларини таом чиқариб йўқлашга лоқайд қарайди. Баъзилар хонадонида эҳтиёждан зиёда таом тайёрланади, ортиб қолгани эса челакка ташлаб юборилади. Ваҳоланки, қўни-қўшнилари орасида нима билан қоринни тўйғазишни билмай юрган, очин-тўқин уйкуга ётувчи кишилар ҳам бўлади. Бу ҳолат қўшничилик ҳақларига зид ва олижаноблик қоидасига тўғри келмайдиган ишдир.

Абдуллоҳ ибн Умар разияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади [45]: **“Қайси бир майдон (маҳалла) аҳлида бир киши кечаси билан оч ҳолда тонг оттирса, ундай одамлардан Аллоҳнинг ҳимояси кўтарилибди”** (Имом Аҳмад ва Ҳоким ривоятлари).

Ушбу ҳадис кишини ўйлантирадиган, қўрқитадиган, мулоҳаза юртишга чорлайдиган мазмунга эга. Зеро, ҳаммамиз ҳар лаҳзада Аллоҳнинг ҳимояси, риояту иноятига муҳтожмиз. Қайси қавмдан Аллоҳнинг зиммаси ва кафолати кўтарилса, ундай жамоа албатта ҳалокат ва фалокатга нишон бўлмай. Ўз ён атрофидаги

қўшниларини очликдан қийналишларига бепарво қарайдиган одамлар ана шундай уқубат билан жазоланиб, Аллоҳнинг зиммасидан чиқиб кетар эканлар.

Мискин Доримий айтади (байт):

*Қўшимиз олови-ла бирдур бизнинг оловимиз,
Биздин аввал қўшниға ўчоқда қозон осилур.*

Бу ўринда олов деганда қозон тагига ёқиладиган олов назарда тутилмоқда. Маълумки, овқат учун масаллиқ бўлсагина ўчоққа олов ёқиб, қозон осилади. Шоир айтмоқчики, хоҳ менинг уйимда олов ёқилсин, хоҳ қўшним уйида ёқилсин, фарқи йўқ, қай биримизнинг уйида таом пиширилса, иккимиз ҳам бахраманд бўламиз, ҳатто менинг осадиган қозонимнинг ичидаги нарсага мендан аввал қўшним ҳақлироқдир.

Ибн Аббос разияллоҳу анҳумодан ривоят [46]: Набий алайҳиссалом шундай марҳамат қилдилар: **“Ўзи тўйиб, ёнидаги қўшниси оч бўлган одам (комил) мўмин эмас!”**. Ҳадиснинг бошқа ривоятида [47]: **“Кечаси ўзи тўқ ҳолда уйқуга ётиб, қўшниси оч қорин билан тунни ўтказган киши (комил) имон келтирмабди”**, дейилади (Муслим ривояти).

Уламолардан бири бу ҳадисга шарҳ ёзар экан, шундай дейди: “Ҳадис бой, ўзига тўқ бўлган кишилар учун қўшниларини оч-наҳор ҳолда қийналишларига қараб туриш ва уларни шу аҳволда ташлаб қўйиши ҳаром эканига очиқ-ойдин далолат қилади. Демак, бундай кишилар зиммасида ўзларининг оч-яланғоч ҳолда қолган қўшниларига қоринларини тўйғизадиган ва устларини бут қиладиган даражадаги нарсалардан тақдим қилишлари вожибдир. Ушбу муборақ ҳадисда бой кишилар зиммасида закотдан бошқа ҳақлар ҳам борлигига ишора бор. Шундай экан, бадавлат

кишилар закотимизни бердик, энди ҳеч нарсадан сўралмаймиз, дея асло хотиржам бўлмасинлар!”.

Дарҳақиқат, бадавлат кишилар зиммасида закотдан бошқа ҳақлар ҳам бор. Закотини ўтаган бўлса-да аммо қўшнилари, қариндошларидан бири оч ҳолда бўлса, томошабин бўлиш, хайр эҳсон қилмаслик юқоридаги ҳадислар мазмунига биноан чин мўминнинг иши эмас экан. Мўмин киши учун молу дунё Аллоҳ розилигига эришиш учун, жаннатга восил бўлиш учун бир восита бўлмоғи керак. Мўмин киши ҳар лаҳзада Аллоҳ рози бўладиган савоб амалларни қилишга интилади. Ўз молу дунёсига, зебу зарига кўмилиб, атрофидаги яқинларини, қариндош-уруғлари ва қўни-қўшниларини ёрдамсиз қолдирмайди. Қариндошлик, қўшнилик ва дўстлик деган тушунчаларнинг ҳар бирининг ўзига яраша ҳақ-ҳуқуқлари, одоблари мавжуд. Бир-бирларига қариндош, қўшни ёхуд дўст мақомидаги кишилар ўртасида Аллоҳ пайдо қилган мустаҳкам ришта мавжуд бўлиб, унинг риоясини қилмоқ лозим бўлади.

Мўмин киши қилган яхшилиги, савобли амали ва бировнинг қалбига шодлик улашганидан ўзини бениҳоя бахтиёр ҳис қилади. Ҳасан Басрий раҳматуллоҳи алайҳи айтадилар: *“Бир мўмин қалбига сурур олиб киришим, мен учун бир йиллик (нафл) ибодатдан афзалроқдир”.*

Анас разияллоҳу анҳудан ривоят [48]: Пайғамбаримиз алайҳиссалом шундай дедилар: ***“Жоним қўлида бўлган Зотга қасамки, банда токи ўзи учун яхши кўрган нарчасини қўшниси учун ҳам яхши кўрмагунча (яъни раво кўрмагунча комил) мўмин бўлмайди³¹”.***

³¹ Санъоний. Субулу-с-салом.

ҚЎШНИ ҲАҚЛАРИНИ АДО ЭТИШДА ЙЎЛ ҚЎЙИЛАДИГАН БЕПАРВОЛИК ВА КАМЧИЛИКЛАРГА ДОИР БАЪЗИ МИСОЛЛАР

1. Қўшнини танг, ноқулай вазиятга солиб қўйиш. Бу ҳам қўшнига етказиладиган азиятлар қаторига киради. Қўшнини танг ҳолатга қўйишнинг турли кўринишлари бор. Масалан, автомобилни қўшнининг шундоқ эшиги ёки дарвозаси олдига қўйиб, унинг уйга кириб-чиқишини қийинлаштириш; уй олдидаги умумий йўлга машинасини қўндаланг қўйиб, бошқа машиналар ўтишига халал бериш каби. Баъзилар машинасини ўз уйи олдидан ўтган умумий йўлнинг ўртасига қўйганича уйга кириб кетади. Қўшни машинасида кўчага чиқмоқчи ёки уйга кирмоқчи бўлса, йўл тўсилиб турган бўлади. Шунда у асабийлашиб, сигнал чалади ёки қўшнисининг эшигини тақиллатиб, машинасини четроққа олиб туришни илтимос қилади. Ҳолбуки, умумий йўлнинг битта машина ўтадиган даражада бўш туриши қўшнининг ҳақидир. Баъзи уйлардан қўшни хонадонга қараб баланд, катта ва сербарг дарахтлар ўсиб, шоҳлари тарвақайлаб тушган. Қўшни бировнинг дарахтидан тўкиладиган япроқларни супуриб-тозалашга мажбур бўлади. Ёхуд турли ифлос ва оқава сувларни қўшни уйи олдига оқизиб, унинг кириб-чиқишини қийинлаштириш. Масалан, эртадан-кечгача йўлни

тўсиб, гилам ва ҳоказоларни ювиб, ҳаммаёққа мағзава сувини оқизиб зах бостириш, канализация тармоғидаги оқава сувлардан чиқадиган қўланса ҳидлар билан қўшнани безовта қилиш. Бу каби ҳолатлар учун дастлаб киши маломат қилинмаслиги мумкин. Аммо улар ислоҳ қилинмай ташлаб қўйилса, айб саналади. Ўз уйига қувур орқали сув ёки канализация олиб кириш учун ҳаммаёқни кавлаб, остин-устин қилгач, йўлни яна ўз ҳолига келтириб қўймаслик; Қудуқ ва ҳоказоларни кавлаб ёки канализация қудуғини очгач, қайта ёпиб қўймаслик ва уни ҳеч қандай тўсиқ ёки ҳимоясиз қолдириш. Бунинг оқибатида қўшнилари ёки бегона йўловчилар қоронғуда унга тушиб кетиш хавфи туғилади. Бундан ташқари, қурилиш буюмлари, турли асбоб-ускуналар ва жиҳозларни, кум, тупроқ, цемент каби нарсаларни узоқ вақт бебаб ва бепарволик билан қўшнилари уйлари олдида тўкиб, уйиб қўйиш. Уйда таъмир ишлари бўлаётган вақтда бу каби нарсаларни қўшни уйи олдида қўйиб туришга эҳтиёж сезилиши табиий нарсаси. Бу – ҳаётини эҳтиёж. Шунинг учун киши асосий ишни тезроқ битириб, қўшнига халақит берадиган ортиқча нарсаларни имкон қадар тезроқ бартараф қилишга ҳаракат қилса ва иш тугагач, юзага келтирилган ноқулайлик учун узр айтиб, ташаккур билдирса, бу яхши одатдир. Ўз навбатида, қўшнилари ҳам ҳолатни тушуниб, вақтинчалик ноқулайликка сабр қилишлари ва қурилиш ёки таъмир ишларини қилаётган қўшнига босим ўтказмасликлари ҳам қўшни ҳақларидан ҳисобланади.

2. Қўшнига ҳасад қилиш. Ҳасад деб маҳсуддан (ҳасад қилинувчи кишидан) бирор неъматнинг

йўқолишини орзу қилишга айтилади. Баъзилар ҳасадни “бу – маҳсуднинг яхши аҳволидан ғазабга тушиш, унинг ютуқларидан алам ва ранж ҳиссини туйиш”, деб ҳам таърифлайдилар. Ҳасад шундай тубан хулқки, ундан биринчи навбатда энг яқин кишилар, қариндош-уруғ ва ёру дўстлар жабр кўрадилар. Агар ҳасад разил ва қабиҳ ҳислат бўлса, ундан кўни-қўшнилари жабр кўрганда, унинг қабоҳати янада ортади. Негаки, қўшнилари эзгулик қилинишга ва азиятдан омонда бўлишга энг лойиқ шахслардир. Қўшнилари орасида бўладиган ҳасад кўпинча бир-бирига қўшни бўлган аёлларда учрайди. Шунингдек, бу ҳолат тижорий дўконларда бир-бирига қўшни дўкондор ва бозорчилари орасида ҳам кузатилади.

3. Қўшнини назар-писанд қилмаслик. Айтайлик, қўшнини камбағаллиги, омийлиги, яъни ўқимишли эмаслиги ёки ижтимоий ўрнининг юқори эмаслиги, насл-насаби олиймаслиги, баъзиларнинг ибораси билан айтганда “зоти пастлиги”, шунингдек, уйининг оддийлиги, кийимининг одмилиги, фарзандларининг топармон-тутармон эмаслиги сабабли менсимаслик, оёқ учида кўрсатиш ва масхара қилиш. Қўшнини юқоридаги сабаблар туфайли таҳқирлаш, устидан кулиш ва беҳурмат муомалада бўлиш қарамли хулқ соҳиблари томонидан содир бўлмайди. Бу ишларни яхши тарбия кўрмаган одамларгина қилишлари мумкин. Йўқса, улар олижаноб ва тарбияли кишилардан бўлганларида, албатта қўшнилари ким бўлишидан қатъи назар ҳурматларини жойига қўйган ва обрўларини кўтарган бўлардилар. Қуръони каримда Аллоҳ

таоло бундай марҳамат қилади (маъноси): **“Эй мўминлар, (сизлардан бўлган) бир қавм (бошқа) бир (мўмин) қавм устидан масхара қилиб кулмасин – эҳтимолки, (ўша масхара қилинган қавм) улардан яхшироқ бўлсалар. Яна (сизлардан бўлган) аёллар ҳам (бошқа мўмина) аёллар устидан (масхара қилиб кулмасинлар) – эҳтимолки, (ўша масхара қилинган аёллар) улардан яхшироқ бўлсалар³²”.**

4. Қўшнинг сирларини фош қилиш. Қўшни қўшнисига нисбатан одамларнинг энг яқинидир. Шу боис у одатда қўшнисининг сир-асрорларидан ҳаммадан кўра кўпроқ воқиф бўлади. Шундай экан, бу имтиёзни суистеъмол қилганча, қўшнинг сирларини очиб, обрўсини тўкиш ва пардасини йиртиш номардлик ва пасткашлик ҳисобланади. Бундай хатти-ҳаракат қўшнига азият етказди. Олижаноб одамлар қўшнилариининг сирларини очмайдилар, борликларида ҳам, йўқликларида ҳам қўшнилариининг “пардасини” йиртмайдилар. Имом Ибн Абдул-Барр Яҳё ибн Закариё исмли кишидан қуйидаги ривоятни нақл қилади: бир куни Имом Молик ибн Анас раҳматуллоҳи алайҳи кўчада кетаётиб, Муслим шоирнинг қуйидаги шеърини хиргойи қилиб айтаётган яллачи аёлга дуч келди. У шундай дер эди:

*Сен менинг синглимсану, қўшним муқаддас «хурмати»,
Менга вожиб - сақламоқ ҳамсоялик ҳақ-хурмати.*

*Чиқса гар қўшним сафарга, хотири жам, негаким,
Сақлагум асрорини, этгум адо бор ҳожати.*

*Мен учун бирдек эрур: очикму қўшним пардаси,
Ёки ёпиқ ҳолдадур, маҳкам тутилган чиммати*

³² Хужурот сураси: 11-оят

Бу шеър тўлалигича қўшни хурматини сақлаш хусусида таъсирли ифодадан иборат. “Сен синглимсан” дея қўшнининг аёлини ўзига сингилдек тутиши, бинобарин, хожаси уйда йўқлигида ҳам унга кўз олайтиришни хаёлига келтирмаслигини таъкидламоқда. Шунингдек, “Қўшним “хурмати”сан” дея шоир сўз ўйини қилади. Бу ўринда “хурмат” деган сўзни тўғридан-тўғри ўзбекча хурмат маъносида тушуниш ҳам мумкин. Шунингдек, ундан бироз чуқурроқ маъно ифодаланган бўлиши ҳам мумкин. Гап шундаки, араб тилида “хурмат” деганда бир кимсанинг ўта дахлсиз, бегоналарга яқинлашиш ҳаром қилинган муқаддас нарсаси тушунилади. Ҳадисларда “Аллоҳнинг хурматлари” деган ибора бот-бот учрайди. Бунда Аллоҳ томонидан бузиш ва яқинлашиш ҳаром этилган нарсалар назарда тутилади. Шу боисдан ҳам араблар аёл кишини ҳам “хурма” деб атайдилар. Аслида бу сўзнинг охиридаги “т” ҳарфи тўхталганда ўқилмайдиган ҳарфдир. Демак, байтдаги “қўшним хурматисан” деганда қўшнимнинг хурматланган, дахлсиз этилган жуфти ҳалолисан, деган маънони чиқариш ҳам мумкин. Шеър сўнгида шоир:

*“Мен учун бирдек эрур: очикму қўшним пардаси,
Ёки ёпиқ ҳолдадур, маҳкам тутилган чиммати”*

дея қўшним уйи ҳимоясиз қолган бўлса-да, мен унинг чегарасини бузмайман, мен учун унинг уйи ҳимоялими-ҳимоясизми фарқ этмас, барибир унга тажовуз қилмайман ва сирларини фoш этмайман, демоқчи...

Имом Молик буни диққат билан тинглаб турди-да, ёнидаги асҳобларига: “*Оила аъзоларингизга мана шундай нарсалардан ўргатинг*”, деди³³.

5. Турли хил сабаблар билан одамларни кўшнидан узоқлаштириш. Ёнма-ён, бир қаторда ёки бир бозорда савдо қиладиган баъзи дўкондорларнинг мижозларни ўз дўконларига жалб этиш учун қўшни дўкондор молини ёмонлашлари шу жумладандир. Бу ҳам Аллоҳнинг бандаларига яхшиликни раво кўрмаслик ва бахиллик каби ёмон хулқлар сирасига киради. Ваҳоланки, мўмин киши Аллоҳ ҳалолдан берган ризққа кифояланиши лозим. Зеро, ҳамма ўзига белгиланган ризқдан бошқасига етишмайди. Боз устига ҳадисларда ворид бўлганидек, киши ўзига раво кўрган нарсани биродарига ҳам раво кўрмагунча комил мўмин бўлолмайди. Шунга кўра, мўмин киши ўзининг савдоси яхши бўлишини истаганидек, бозордаги бошқа мўмин биродарларининг ҳам савдоси кўнгилдагидек бўлишига тўсқинлик қилмаслиги лозим. Ахир ҳамма Аллоҳдан кенг ризқ ва барака умидида ҳамда оиласи эҳтиёжини бутлаш илинжида ҳаракат қилади. Шундай экан, фақат ўз манфаатини ўйлаб, худбинлик кўчасига кирмаслик керак. Бу одамларни кўшнидан узоқлаштиришнинг бир кўриниши, холос. Бунинг яна бир асосий кўриниши бор. У ҳам бўлса, қўшнининг қизига совчи бўлиб келганларга унинг оиласи ва қизини ёмонлаш ёхуд қиз тарафдан бўлажак куёвнинг оиласини суриштириб келганларга куёвнинг оиласини ёмонлаб юбориш. Бу ишлар кўпинча

³³ Муҳаммад Иброҳим Ҳамад Зулфий: “ат-тақсир фий ҳуқуқил-жар” (“қўшни ҳуқуқларига бепарволик”): 8-бет;

тайинлик сабаб билан эмас, балки ёмонлаётган одамнинг тубан ва олчоқ табиати туфайли содир бўлади.

6. Қўшнининг ҳақлари ва унга тегишли бўлган нарсаларга тажовуз қилиш. Дейлик, қўшнининг даласига ўз чорваларини қўйиб юбориш. Қўшнининг белгили ҳудудига тажовуз қилиб, жойини ўзгартириш ёки умуман йўқ қилиб юбориш ҳам қўшни ҳақларига тажовуз қилишдан ҳисобланади. Баъзилар қўшни узоқ вақт хабар олмаса, унинг қарамоғидаги ерларни ўзгартириб, муайян қисмини ўзлаштириб оладилар. Ҳолбуки, Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам [49]: ***“Ер ҳудудларини ўзгартирган кишини Аллоҳ лаънатласин!”***³⁴, дея бу ишдан қаттиқ қайтарганлар. Оқар сувлар, ариқ ва анҳорлар йўлини ўзгартириб, қўшниларини фойдаланишдан маҳрум қилиш ҳам қўшни ҳақиға тажовузга киради. Қўшнидан бирон нарсани ўғирлаш ёки синф, парта, ишхона, дала, завод ва ҳоказодаги қўшниларга тегишли нарса ва буюмларга тажовуз қилиш ҳам шу жумладандир. Юқорида айтганимиздек, қўшни ҳақларига тажовуз қилишнинг турлари ҳам жуда кўп. Баъзилар қўшниларининг деворига ёзиб, чизиб уларни ранжитади. Шу ва шунга ўхшаш хатти-ҳаракат қўшни ҳақларига тажовуз қилишга киради. Бинобарин, бу каби ҳолатларга эътиборли бўлиш матлубдир. Бундай ишларни билиб-билмасдан содир қилганлар албатта қўшниларидан узр сўраб, рози қилишлари, етказилган талафотни бартараф қилишлари ҳамда бу ишларни ҳақир ва арзимас санамасликлари лозим. Зеро, Набий алайҳиссалом

³⁴ Муслим ва Насойй ривоятлари

таъкидлаганларидек [50]: “*Кўшнига етказиладиган азиятнинг кичиги бўлмайди*³⁵”. Балки, унинг каттаси ҳам, кичиги ҳам, ками ҳам, кўпи ҳам азият ҳисобланади.

7. Болаларга қўшниларининг ҳақларини ўргатмаслик. Айримлар фарзандларига қўшниларини ҳурматлаш, ҳақларига риоя қилиш ва уларга асло азият етказмаслик лозимлиги ҳақида ҳеч қандай таълим-тарбия бермайдилар. Баъзилар ўз болалари қўшнига нисбатан одобсизлик қилаётганини кўрсалар ҳам пинакларини бузмайдилар. Бошқалар фарзандларининг қилаётган ёмон қилиқлари ва азиятларидан қўшнилари шикоят қилиб чиқсалар, қўшнини эмас, ўз болаларининг тарафини оладилар. Бу қўшни ҳақларига нисбатан лоқайдликдир. Зиёли ва тарбияли кишилар фарзандларига ёшликлариданоқ қўшниларини ҳурмат қилишни ўргатиб борадилар. Ривоятларда келишича, Абдулмалик ибн Марвон исмли халифа фарзандларининг мураббийсига шундай дебди: агар болаларимга шеър ўргатадиган бўлсанг, Ажир Салулийнинг мана бу шеърига ўхшаган байтлардан ўргатгин:

*Кўчарга қўшни азм этса, уйин сотмоққа жазм этса,
Кетур ҳатто ити бизни ҳануз тони(й)мағон ўбдин.*

*Сафар анжомини бойлаб, эгарга мингани шайлаб,
Аёли турса рўймолсиз, очикда ҳар жавонибдин,*

*Шу ҳолда кўчадин келсам, баногоҳ рўбарў бўлсам,
Юзум дарҳол ўгургаймен, тараҳҳум истабон Рабдин.*

*Бу мерос отадин қолган, азалдин шундайин келган,
Атодин болага ўткан, ақорибга ақорибдин.*

³⁵ Ҳадиснинг асли Табароний ва Хароитийлар томонидан заиф санад билан ривоят қилинган

8. Қўшниларга шовқин-сурон ва ҳоказолар билан азият етказиш. Одамлар орасида шундайлар ҳам борки, улар шовқин-сурон кўтариш орқали қўшниларига озор етказишади. Жумладан, ашула, музика ва ҳоказолар товушини жуда баланд қилиб қўйиб, қўшнилари тинчини бузадилар. Ё ўз уйларида овозларини баланд кўтариб жанжаллашадилар. Ёхуд ҳовлида болалари тўп ўйнаб, ҳаммаёқни бошига кўтариб, қўшниларни безовта қилади. Баъзи қўшниларнинг болалари ота-оналаридан қўшниларга ҳурмат кўрсатиш лозимлиги ҳақида ҳеч нарса эшитмаган ва етарли тарбия олмаган бўлади. Бундай болалар турли қилиқлар қилиб қўшниларга кўчада озор етказишади. Масалан, сабабсиз қўшнининг эшик жинғироғини босиш ёхуд эшик ёки дарвозани тарақлатиб уриб қочиш каби ҳолатлар кўп содир бўлиб туради. Айримлар ярим тунда ёки қоқ пешинда айни истироҳат вақтида машинада эшиги тагига келгач, машинадан тушишга эриниб, уйдан кимнидир чақириб учун қаттиқ сигнал чалади ёки магнитофон овозини етти маҳалла эшитадиган қилиб кўтаради. Айниқса, кўп-қаватли биноларда яшайдиганлар бундан кўп озор топади. Эҳтимол, қўшнилардан бири касал, ёки кўзи зўрға уйқуга илинадиган қария бўлиши мумкин. Ёхуд қўшнисини чақалоғини ухлатаётган бўлиши мумкин. Хуллас, шовқин-сурон сабабли кўпчилик оромини бузиш, асабини чарчатиш ва ҳоказолар қўшничилик ҳақларига хиёнатдан бошқа нарса эмас.

9. Қўшнилар билан танишишга умуман қизиқмаслик. Ҳаётда йиллар давомида ёнма-ён

турса-да, девор-дармиён қўшнисини танимайдиган, билмайдиганлар ҳам учрайди. Бу ё атайлаб ёки лоқайдлик, ҳафсаласизлик ёхуд дунё ишларига қаттиқ шўнғиш оқибатида содир бўлиши мумкин. Баъзиларнинг ҳаёт тарзи шундай: мени сен билан ишим йўқ, сени ҳам мен билан ишинг бўлмасин кабилида ҳаёт кечирадилар. Бу ҳолат кўпроқ катта шаҳарларнинг кўпқаватли уйларида яшайдиган аҳолида кузатилади. Қўшнига эътиборсизлик бора-бора оддий ҳолга айланиб қолади. Бу ҳам қўшни ҳақини билмаслик ва лоқайдлик сирасига киради. Зеро, қўшнини таниб, унга ҳурмат кўрсатиш, ўзаро дўстона муносабатда бўлиш ҳам қўшничилик ҳақларидандир.

10. Қўшнига ғаддорлик ва хиёнат қилиш. Қўшнига қилинадиган хиёнатнинг турлари ҳам жуда кўп. Жумладан, одамларни ўз қўшнисига қарши ёвлаб, гиж-гижлаш, қўшниси зарарига жосуслик қилиш ва унинг душманларига сирини очиш кундалик ҳаётда учраб туради. Худба ибн Хашрам айтади (байт):

*Қўшним қўрқмас хиёнатимдан,
Омондадир бегоналар ҳам.*

Шунингдек, қўшни уйига томдан ёхуд девор оша қараш ёки ёриқ ва тирқишлардан, балкон деразаси ва шунга ўхшаш жойлардан мўралаш, қўшнининг аҳли аёли ва маҳрамларига ўғринча назар солиш, қўшнининг нозик жойларини пойлаб юриш, ўз уйига қўшнисининг оиласи ташриф буюрганда қўшнининг маҳрамларига хиёнаткорона ва шаҳвоний назар билан қараш ва ҳоказолар қўшнига хиёнат саналган ишлар жумласига киради. Булар

энг разил ва тубан хислатлардан бўлиб, асосан бундай одат қўрқоқ ва табиати бузуқ кимсалардан содир бўлади. Олижаноб ва шарафли кишилар эса бундай жирканч қилиқлардан ўзларини доимо олий тутадилар. Араблар хоҳ жоҳилият, хоҳ Исломият даврида бўлсин, мазкур тубан хулқлардан нафратланиб, улардан ўзларини юқори тутишлари билан фахрланганлар. Уларнинг шеърий девонлари ҳам қуйидаги каби фахриялар билан тўлиб-тошган. Жумладан, Мискин Доримий айтади (байт):

*Зарар йўқдур манинг қўшнимға эй ёр,
Уйи(й)нинг пардаси йўқдур ва ё бор.*

*Аёли чиқса гар ҳовли(й)ға не(е)ча,
Кўзум кўр айлагум то киргуни(й)ча.*

Шоир айтмоқчики, борди-ю қўшним уйи ҳимоясиз қолган бўлса-да, бу туфайли мен томонимдан унга бирон азият етмас. Мабодо унинг жуфти ҳалоли кўчага чиқиб қолса ёки олдимдан ўтиб қолса, токи ўз уйига кириб, кўздан ғойиб бўлмагануча кўзларим кўр бўлиб қолади, унга нисбатан хиёнаткорона назар солмайман.

Шаҳвоний ҳирс илинжида турфа хил баҳонаю сабаблар билан қўшни аёл олдига серқатнов бўлиш, унга қандайдир ёрдам ва ҳоказоларни тақдим қилиш орқали ҳурматини қозонишга уриниш, ҳар хил важлар билан уни суҳбатга тортиб, хушомадгўйлик қилиш каби ишлар ҳам қўшнига хиёнат сирасига киради. Бу ишлар мусаффо шариатимиз таълимотларига батамом зид эканидан ташқари ўта паст ва олчоқ сифатлардан ҳисобланади

Ойиша разияллоҳу анҳо айтадилар: “Агар биронта аёл ансорийларнинг иккита солиҳ хонадони ўртасига тушса, худди ўз отаси билан онасининг ўртасига тушгандек хотиржам бўларди”. Яъни муҳожира аёллардан биронтаси ансорийлар маҳалласидаги бирон-бир уйга истиқомат қилиш мақсадида жойлашса, худди ўз ота-онасининг уйига жойлашгандек ҳар турли хавф-хатардан ўзини эминликда ҳис қиларди. Бу жиҳатдан ўз уйига тушдими, ўзга уйга тушдими ҳеч қандай фарқ сезмасди.

Башшор ибн Бишр Мужошиъий айтади (байт):

*Қўшни «аҳли(й)»-ла кўрушмакдин эрур пок домоним,
Ғийбатин ҳам айламак манфур эрур манга тамом.*

*Хожаси этса сафар узгум аёғим уйидин,
Итлари кўрса тани(й)масдин ҳуриб, айлар «калом».*

*Ҳеч замон турлук гапу сирри(й)ға осмасман қулоқ,
Ҳам йироқдурман, не кийғай, нени қўйғай, вассалом.*

Ҳотам Тоий эса олийжаноб ва мард кишининг ўзига қўшни бўлган аёлдан умидвор бўлиши ёхуд бемаҳалда, тун пардаси остида уни зиёрат қилишни кўнгилга тугишини қоралаб шундай дейди:

*Қаро тунда қилиб қўшни(й)ға ҳийла,
Чу зулмат пардасин айлаб васи(й)ла,*

*Аёлин макр этиб кўрмакчи бўлсам,
Қаро бўлсун юзум, бул ишни қилсам.*

*Будир шармандалик, улкан хиёнат,
Бу қандоқ қўшилиқ, қандоқ диёнат?!*

*Маозаллоҳ, бу ишдин ўлган ортуқ,
Қаро ерга кириб, кў(ў)мулған ортуқ.*

Кўшни хонадоннинг аёлларига телефон орқали шилқимлик қилиш ҳам қўшнига хиёнат сирасига киради. Баъзилар қўшнисининг аёли кўхлик бўлса, унга нисбатан ичида шаҳвоний ҳирс сақлаб юради. Кейин атайин тез-тез қўнғироқ қилиб, “тасодифий” равишда у билан гаплашишга, ширин тили ва чиройли муомаласи билан аврашга ҳаракат қилади. Кўпинча аёл киши соддалиги учун бундай тузоқларга қандай илиниб қолганини билмайди. Билмаган ҳолда телефон ортидаги бегона эркак билан суҳбатга берилади. Ваҳоланки, ҳалиги киши унинг товушларини ёзиб олаётган бўлиши мумкин. Шундан кейин тамаъгир эркак осонликча ўз мақсадига етолмаса, аёл унинг талабини бажармаса, ёзиб олинган суҳбатни унинг эрига эшиттириш билан таҳдид қилиши мумкин... Албатта, бу каби ишлар ҳам ҳаром бўлиб, улар бегона аёл билан хилватда қолишнинг бир тури ҳисобланади. Боз устига бу иш қўшнининг аёли билан содир қилинаётгани туфайли янада гуноҳи ортади. Бундай номақбул ишларни қилувчилар албатта Аллоҳнинг жазосига йўлиқадилар. Бировнинг аёлини номуссизлантириб, шарманда қиладиган одамнинг ўзи ҳам шубҳасиз шармандаликка юз тутиб, эл-юрт ичида беобрў бўлади...

Бу сўзлар фақат эркакларга тааллуқли эмас, балки қўшни йигитларга ўзини кўз-кўз қиладиган, кўриб қолганда жилмайиб, нозланиб гапирадиган, қўшниларга ўзини атайин зийнатлаб кўрсатадиган айрим енгилтак аёл ва қизларга ҳам тегишлидир...

Кўшнига қилинадиган хиёнатнинг энг қабих кўриниши кўшнининг жуфти ҳалоли билан зино қилишдир. Бу иш бузуқлик, ахлоқсизлик ва қабоҳатнинг энг юқори чўққиси ҳисобланади. Чунки бунда бир нечта жиноятлар жам бўлган. Унда зино жинояти бор... Аёл билан эрнинг орасини бузиш, оилани барбод қилиш жинояти бор... Унда кўшни ҳурматини оёқости қилиш жинояти бор... Унда хиёнат бор. Зеро, кўшни кўпинча кўшнисининг уйга кириш-чиқиш вақтларидан хабардор бўлади, сафарда ёки шаҳарда бўлиш вақтларини билади. Бу ўзига омонат қилиб топширилган нарсага хиёнат қилиш билан баробар. Ҳолбуки, кўшнидан кутиладиган нарса кўшниси уйда бўлмаган вақтда ҳам унинг номус ва обрўсини муҳофаза қилиш эди. Шунинг учун ҳам бу гуноҳ бир эмас, бир неча гуноҳларни, фаҳш, хиёнат, тажовуз, зулм ва бузғунчилик сифатларини ўзида мужассам қилган. Шу боис ҳам бу гуноҳ аввалроқ айтганимиздек Расулulloҳ алайҳиссалом томонидан гуноҳларнинг энг буюги сифатида огоҳлантирилган.

11. Мусофир кўшнига яхшилик қилмаслик.

Баъзилар эҳсон ва яхшиликни ёнидаги қариндош кўшни ёки асли туб аҳолидан бўлмиш маҳаллий кўшнига қилиш билан чекланади. Ён-атрофларида вақтинча яшаб турган талаба, ишчи ва ҳоказо каби биронта мусофир, нотаниш киши бўлса, ундай кўшнига умуман эътибор қилинмайди. Бу ҳам бўлса, диндаги бепарволик, кўшни ҳақларини тўлиқ билмасликка далолат қилади. Йўқса, кўшни ким бўлишидан, қаердан келганидан қатъи назар кўшнидир. Ва диёнат жиҳатидан ўз ҳақ-

ҳуқуқларига эгадир. Эҳтимол, ғариб, мусофир киши ҳожатманд бўлса, бошқа қўшнилardan кўра эҳсонга лойиқроқдир. Бундай кишига марҳамат кўрсатиш унинг ёлғизлигини унуттириб, ғурбат аламларини енгиллаштиради. Агар мусофир киши олижаноблар орасига тушса, ўзларининг гўзал илтифотлари, саховату карамлари билан унинг узоқда қолган аҳли оиласи ва қариндошларини қарийб унуттириб қўядилар. Бундай кишига тақдир тақозоси билан ўз яқинларидан айри тушгани кўп ҳам оғир келмайди. Соғинч ва жудолик аламлари енгил бўлади. Ибн Абдул-Баррнинг ёзишича, Басранинг адиб ва зиёлилари чиройли қўшничилик муносабатлари борасида муваллад³⁶ шоирлар томонидан айтилган сўзларни хотирлаб, уларни адолат билан муҳокама қилишга бағишланган бир анжуман йиғдилар. Сўнгра бу борадаги энг яхши шеър деб, Абулҳиндийнинг қуйидаги байтларини бир овоздан маъқулладилар. Байт:

*Муҳаллаб юртига қишда тушиб йўл,
Кўноқ ўлмоқни кўнгул тутти маъқул.*

*Қаҳат эрди ўшал йил, парча нон йўқ,
Ғариб бечора-чун иссиқ макон йўқ.*

*Муҳаллаб бул ғарибни этти меҳмон,
Ки васфин айламоққа йўқтур имкон.*

*Бу иззатдин бўлуб шодмону ханда,
Аларни ўз элим ҳис этдим анда.*

12. Солиҳ қўшнининг қадрига етмаслик.
Одамлар орасида яхши қўшни танлашга

³⁶ Муваллад (арб) сўзма-сўз: туғдирилган, чаатишган, дурагай дегани. Шунингдек, мувалладун (мувалладлар) деганда классик даврдан кейинги шоирлар назарда тутилади

эътибор бермайдиганлар кўп бўлганидек, солих қўшнисининг қадрига етмай зое қиладиганлар ҳам учраб туради. Олдиндан оққан сувнинг қадри йўқ, деганларидек баъзилар яхши қўшниларига бепарво бўлиб, ҳеч қандай муносабат ёки бордикелди қилмайдилар. Балки, озор ва азият ҳам берадилар. Баъзилар яхши қўшнини ташлаб, бошқа маҳаллаларга кўчиб кетади. Албатта, бу ишлар ҳеч қандай қиймат билан ўлчанмайдиган солих қўшнига нисбатан бепарволикдир. Оқиллар наздида яхши қўшнининг мақом-мартабаси ғоят баланд туради. Улар яхши қўшнига ҳеч нарсани тенглаштирмайдилар, бадалига рози бўлмайдилар ва ундан айрилишни сира истамайдилар. Ахир у туфайли ваҳшатлари унсга, қўрқувлари хотиржамликка айланади. Унинг қолиши тўкинлик ва неъмат, кетиши эса қаҳат ва офатдир. Шу боис ҳам (ўтмишдаги солих кишилар ҳеч қандай молу дунёни яхши қўшнидан устун қўймасдилар... Бир куни Абулжаҳм Адавий ўз ҳовлисини юз минг дирҳамга сотди. Кейин харидорларга: “Энди Саъийд ибн Оснинг қўшничилигини неча пулга сотиб оласизлар?”, - деди. Улар бу гапдан ниҳоятда ҳайратланиб: “Ие, ҳеч замонда қўшнилари ҳам сотиб олинарканми”, - дедилар. Шунда Абулжаҳм: пулингизни олиб, уйимни қайтаринг, мен уйдан чиқолмай қолсам, ҳолимни сўрайдиган, кўрганда олқишлайдиган, сафарда бўлсам уйимни ҳимоя қиладиган, ҳозир бўлсам ўзига яқинлаштирадиган, сўрасам ҳожатимни раво қиладиган, бордию сўрамасам ҳам аҳволимни ўзи билиб оладиган, бошимга иш тушса, енгиллатадиган бир инсоннинг қўшничилигини тарк қилмасман”, - деди. Бу воқеа

Саъийд ибн Оснинг қулоғига етиб борган эди, дарҳол қўшнисига юз минг дирҳам бериб юборди...) Абулбаракот Талмасоний исмли олим Мағриб ўлкасидан шарққа кўчиб кетмоқчи бўлганида Талмасон шуароларидан Ибн Хотима унга қуйидаги байтни йўллайди:

*Аё Мағриб қуёши, ростму бул гап,
Хабар тарқалди Мағриб аҳли бўйлаб:*

*Эмишким, танг ўлуб бул ерда буткул,
Кўрубсиз шарқ сори чиқмоқни маъқул.*

*Бу “улкан белгидин” ғамхона ўлдук,
Оқиб кўзлар, юрак ларзона ўлдук.*

*Худо ҳаққи, юрак кўптурмангиз тез,
Қиёматни жадал кўптурмангиз тез.*

Бу шеърни ўқигач, Абулбаракот: “мен ҳақимда бундай сўзлар айтадиган одамлар яшайдиган жойдан кетмаганим бўлсин”, дея умрбод Мағрибда қолади. Зеро, балоғату фасоҳатга йўғрилган мазкур шеъринг номанинг сеҳру жозибаси олимнинг қалбини ишғол қилган эди. Биринчидан, шоир шеърнинг матлаидаёқ “*Эй Ғарб Қуёши!*” дея ўз муродига замин яратади. Бунда кучли сўз ўйини, бир сўз билан бир неча маъноларни ифода қилиш санъати бор. Охирида эса “*Қиёматни қоим қилмагил!*”, дея ниҳоят, матлаъни очиб берадиган сўз билан хотима ясаган. Матлаънинг хотимага мос келиши эса камдан-кам учрайдиган ҳол бўлиб, шеърга алоҳида улуғворлик бахш этади. Бу шунга ишораки, қуёшнинг мағрибдан шарққа томон чиқиши қиёматнинг катта аломатларидандир. Худди шунга ўхшаб, ўзи истиқомат қилаётган диёрда қуёш каби порлаб турган бу олимнинг

Мағриб ўлкасидан шарққа томон чиқиши ҳам унинг муҳиблари ва мухлислари қалбининг қиёмати бўлади. Шу боис шоир: “Бу *“улкан белгидин” ғамхона ўлдук, оқиб кўзлар, юрак ларзона ўлдук*” дея олимнинг шарққа рихлат қилишини мажозан қиёматнинг катта аломатига яъниким буюк мусибатга ташбеҳ қилади. Сўнгида эса *“Азбаройи Худо қиёматни қўптирмангиз”*, дея олимни азму қароридан қайтаришга уринади. Мазкур байтни ўқиғач, Абулбаракот ниҳоятда мутаассир бўлиб, шоирнинг ўтинчига ижобат этишдан бўлак чораси қолмади ва Мағриб ўлкасида яшаб қолди...

13. Арзимас сабаблар билан қўшнилardan айрилиш. Ҳаётда доим у ердан бу ерга, бу ердан у ерга кўчиб юришни яхши кўрадиган инсонлар ҳам бор. Арзимас сабаб туфайли ёки умуман сабабсиз қўшниларида узоқлашадилар. Ҳадеганда уйларини ўзгартириб, бошқа жойга кўчиб кетавериш ҳам қўшнига бепарволик сирасига киради. Юқорида айтилганидек, киши ўз қўшниларида содир бўладиган кичик азиятларга сабр қилишга чақирилгандир. Қўшнилари томонидан бирон азият содир бўлган заҳоти бошқа ёққа кўчиб кетиш тадоригини кўрмасдан, дастлаб муаммони яхшилик билан ҳал қилишга ва ноҳақ томонни инсофга келишига сабаб бўладиган ишларни амалга оширишга ҳаракат қилиш мақсадга мувофиқ. Шундан кейин ҳам киши кўчиб кетиш истагидан қайтмаса, шошилмасдан, пухта ўйлаб, истихора ва истишора қилади ва шундан кейин бошқа иложи бўлмаса, кўчиш тадоригини кўришда айб йўқ. Бир киши Абул-аббос Аҳмад ибн Яҳё Саълаб ҳузурига келиб, айрим қўшниларида етаётган азият

туфайли бошқа маҳаллага кўчиб кетиш истагида эканини билдирди ва бу ҳақда олимдан маслаҳат сўради. Шунда Абулаббос: *“Эй биродар, билки, одамларда: “Ўзинг билган одамнинг азиятига сабр қилмоқ ўзинг танимайдиган янги бир кимсанинг олдига боришдан яхшироқдир”, - деган нақл бор, шунга қараб иш тут, - дея жавоб берган экан.*

14. Қўшнилари аҳволи билан қизиқмаслик. Одамлар орасида шундай кишилар ҳам борки, уларни шахсий манфаатидан бошқа нарса қизиқтирмайди. Бошқалар ҳаётида юз берадиган хурсандчилик, ғам-ташвиш, муаммо ва муваффақиятлари фикрларидан ҳеч қандай ўрин эгалламайди. Бу ҳам яхши қўшни учун номуносиб бўлган одатдир. Зеро, яхши қўшни қўшилари аҳволи ҳол-аҳволи билан қизиқиб, хурсандчилик ва ташвишларига шерик бўлади. Уларга шодлик етса, у ҳам уларга қўшилиб шодланади. Мусибат етса, уларга ҳамдард бўлади, таскин ва тасалли беради ҳамда қийинчиликларидан чиқишга ёрдамни аямайди. Мана шу иймон ва мардлик аломатидир. Ҳадиси шарифлар мазмунида келганидек [51]: ***“Мўминлар ўзаро дўстона муносабатларида, бир-бирларига меҳрибонликларида ва ўзаро ҳамдардликларида бамисоли ягона жасад кабудирлар. Агар мазкур жасаднинг бирор аъзоси оғрив, бошқа аъзолар ҳам иситма ҳамда бедорлик билан унга ёрдамга шошиладилар”*** (Бухорий, Муслим ва бошқалар ривояти). Айюб Сахтиёний айтадилар: *“Менга аҳли суннадан бўлган бир мўмин кишининг вафот этгани ҳақида хабар келса, худди аъзоларимдан бирини йўқотгандек бўламан”...* Қадимги араблар чиройли қўшничилик

муносабатларига Абу Дуоднинг қўшнисини ўрناق қилиб келтирардилар. Абу Дуоднинг қўшниси Каъб ибн Мома исмли киши бўлиб, қачонки, бирор киши унинг хонадонига қўшни бўлиб тушса, у чиройли қўшничиликнинг юксак намунасини кўрсатарди. Мабодо қўшниси ўлиб қолса, унинг яқинларига хун-товон тўларди. Агар қўшнисининг чорвалари, қўй-қўзилари нобуд бўлса, ўрнига-ўрин бошқаларини олиб берарди. Бир куни бу кишига Абу Дуод исмли шоир қўшни бўлиб келди. Каъб унга юқоридагидек гўзал муомала қила бошлади. Абу Дуод ўз қўшнисининг бундай олижаноб хислатини бошқаларга сўзлаб бергач, унинг доврўғи ҳар томонга ёйилиб кетди. Натижада халқ ичида “Абу Дуоднинг қўшнисидек бир қўшни” деган мақол пайдо бўлди ва бу сўз олийжаноб қўшниларга нисбатан қўлланиладиган зарбулмасалга айланди.

15. Қўшнининг чақирғини қабул қилмаслик ёки бепарволик туфайли қўшни меҳмонга чақирганда бормаслик. Баъзи кишилар қўшнилари бир неча бор меҳмонга таклиф қилса ҳам қабул қилмай туриб олишади. Ишлари кўплиги, вақтлари зиқлиги каби турли-туман сабабларни важ қилиб, ҳар сафар қўшнининг таклифини ерда қолдирадилар. Бундай ҳолатларда зиёфат таклифини қабул қилишнинг ҳеч иложи бўлмаса, лоақал чиройли узр сўрай билиш лозим. Агар бу фойда бермаса, таклифни қабул қилган яхши. Акс ҳолда қўшни турли васвасаларга берилиб, нотўғри гумонга бориб қолиши мумкин. Шунингдек, бошқа бир тоифа кишилар қўшнидан тўй, йиғин ва ҳоказо каби шодиёналарга таклифнома олгандан сўнг унда белгиланган муддатга бепарво бўлиб, ўтказиб

юборадилар. Бу ҳам қўни-қўшнилари ўртасида гина-кудурат пайдо бўлишига сабаб бўладиган хунук ишлардан бўлиб, иложи борича бу ҳолатга тушмасликка ҳаракат қилмоқ, балки қўшнининг уйида бўладиган тўй-ҳашамларда биринчилардан бўлиб хизматда бўлиш, меҳмонларни кутиб олиш ва ҳоказо ишларда фаол бўлмоқ мақсадга мувофиқдир.

16. Эски қўшнилари вафосизлик қилиш.

Баъзилар янги уй олиб, маҳалладан кўчиб кетгач ёки қўшнилари уйлари сотиб кетгач, эски қўшнилари унутиб юборадилар. Аслида эса мардлик ва олижаноблик тушунчаси қўшнига нисбатан доимо садоқат ва вафодорликни сақлашни тақозо қилади. Қўшнингиз ёки ўзингиз маҳалладан кўчиб кетганингиздан сўнг ҳам қўшнилари эрдан чиқариб юбормасдан улар билан алоқани ушлаш, борди-келди қилиш, телефон орқали ҳол-аҳвол сўраб туриш ҳам қўшнига қилинган вафо ва садоқат белгисидир.

17. Хўрлик ҳовлисида истиқомат қилиш.

Аввалроқ айтиб ўтганимиздек, қўшнилари содир бўладиган азиятларга сабр қилиб, уларни чиройли услубда инсофга чақириш ҳамда турли яхшиликлар қилиш билан орани ислоҳ этишга уриниш яхши қўшничилик одатларига кирди. Лекин гоҳида кишига инсофга чақириш, тузатиш қийин бўлган ўта ёмон, пасткаш қўшни учраши мумкин. Зеро, ёмон қўшни киши учун катта мусибат бўлиб, Пайғамбаримиз алайҳиссалом ҳам дуоларида бундай мусибатдан паноҳ сўраганлар. Албатта қўшнининг азиятларига сабр қилиш мақталган ва тарғиб қилинган ишлар сирасига кирди. Аммо бу сабр ўзини хорлик ботқоғига ботириш, доимий

равишда хўрлик шаробини ичиш ҳисобига бўлса ҳамда бу сабабдан кишининг обрўси ерга урилса, дину диёнатига зарар етиш хавфи пайдо бўлса ва қўшнининг инсофга келиши эса амримаҳол бўлса, ақл ва мантиқ бундай одамлар қўшничилигини тарк этиб, уйни алмаштириш афзаллигини тақозо қилади. Шундай ҳолатни баъзилар “мен уйимни эмас, қўшнимни сотдим” деган сўз билан ҳам ифода қиладилар. Зеро, уй ҳам қўшнининг яхши-ёмонлигига қараб ҳақиқий қиймат топади. Уй муҳташам бўлгани билан қўшни ёмон бўлса, бундай уйдан соҳибларига қандай наф?.. Шоир айтади:

*Маломат этдилар: «Эй марди нодон,
Нечун сотдинг уйингни бунча арзон?»*,

*Бу ёнда бир заҳар қўшнимни ҳолин,
Билиб-билмай қилубдурлар суолин.*

*Дедим: Мани айламангиз ҳақсиз маломат,
Ки уй қўшни сабаб бўлгай арзону қиммат!*

Ҳукамолардан биридан “тузалмас дард нима?”, деб сўрашганда, “тузалмас дард ёмон қўшнидирки, у билан тинчликка келишсанг, тўсатдан сенга ҳужум қилади, бордию уйда бўлмасанг, сени тилка-пора қилади”, деган экан. Имом Ибн Абдул-Барр раҳматуллоҳи алайҳ Андалусдаги Ишбилия (Севилла) шахридан кўчиб кетар экан, қуйидаги байтларни ўқиган эди:

*«Не(е)га кўчурсиз?» хотун айлар суол,
Айтдим: «Батафсил сўзлара йўқ мажол.*

*Ҳамсоялар бўлди ёғийдин батар,
Бўлди ичар сувимиз оғу-заҳар.*

*Қўшни бу ҳол бўлса туриш не керак?
Ҳовлиға ул-булни қуриш не керак?*

*Соя жилиб, бошга қуёш келса, ёр,
Жойингда турмакни нечук нафъи бор?*

*Бўлди бало бунда туриши. Ким агар,
Бир ерда кўп турса тўзар, эскирар..*

*Келган ерида хору зор бўлса ҳур,
Кўчмас эса, жоҳилдурур, кўрдурур.*

*Ибрат олиш масалдин - олим иши,
Гурбатидин нафъ олур оқил киши.*

Донишмандлардан бири “хорлик уйи” нима эканлигини, уй қачон киши учун “хўрлик ҳовлисига” айланишини қуйидаги байтлар билан англатади.

*Ёмон манзилда турма, чиқғил ондин,
Ёниб изла уйинг яхши томондин.*

*Киши хорлик уйин манзил деса, ёр,
Бўлиб хор, хўрлиғи ошқай батакрор.*

*Бунингдек ҳовлида, эй марди дилбар,
Бўлурму қолғану кетган баробар?*

Яъни, киши ҳеч инсофга келмайдиган даражадаги нобоп қўшниларга дучор бўлиб, улар туфайли мудом хор бўлса ҳам ундай уйда яшашда давом этаверса, ана ўша уй унинг учун том маънода “хўрлик ҳовлисига” айланади. Ундай уйдан яхшироқ уйга кўчган билан кўчмаган ҳеч замон баробар бўлмайди. Яна бирлари айтади:

*Агар бир ерда хор-зор бўлса озод,
Гуноҳ эрмас у ердин қочса чун бод.*

*Мана, биз юртингизда хор қолибмиз,
Шамолда тўзғиған хасдек бўлибмиз.*

Қўшни ҳақларига нисбатан бепарволик ва лоқайдликдан деб саналувчи ишлар баённи яна анча давом эттириш мумкин. Лекин, юқорида баён

этилганлар умумий бир хулосага келиш учун кифоя қилади деган умиддамиз. Ўйлаймизки, бу борада зикр қилиб ўтилган нарсалар барчамизга ибрат мактаби бўлиб хизмат қилади, иншоаллоҳ!..

САЛАФИ СОЛИҲЛАРНИНГ ҚЎШНИЛАРГА НИСБАТАН ҚИЛГАН МУОМАЛА ВА МУНОСАБАТЛАРИДАН АЙРИМ НАМУНАЛАР

Абдуллоҳ ибн Умар разияллоҳу анҳумо ҳар қачон бирон нарса сўйиб, қон чиқарганда яҳудий қўшнисини эсдан чиқармасди. Балки гўштдан биринчи ўринда ўша қўшнига илинар ва фарзандларига бир неча марталаб: “Яҳудий қўшнига ҳам тухфа қилдингизми?”, - дея астойдил суриштирарди.

* * *

Бир куни Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ос разияллоҳу анҳунинг уйида қўй сўйилди. У хизматчи йигитга: “Яҳудий қўшнимизга ҳам ҳадя қилдингми? Яҳудий қўшнимизга ҳам ҳадя қилдингми?” - дея ҳадеб сўрайверди. Сўнг: “*Мен Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг “Жаброил фаришта қўшнига яхшилик қилиш ҳақида менга тинмай насиҳат ва васият қилавергач, охири: «қўшни ҳам (қўшнисига худди яқин қариндошдек) меросхўр бўлади», деб айтса керак, деган фикрга бориб қолдим*”, - деганларини эшитганман, деди³⁷.

Мужоҳид разияллоҳу анҳу ҳикоя қилади:

Бир куни Абдуллоҳ ибн Амр разияллоҳу анҳунинг ҳузурида эдим. Унинг хизматчиси сўйилган

³⁷ Имом Бухорий. Ал-адаб ал-муфрад

қўйнинг терисини шилаётган эди. Абдуллоҳ ибн Амр унга хитобан: “Ҳой бола! Қўйни саранжомлаб бўлганингдан кейин, гўштлардан тарқатишни яҳудий қўшнимиздан бошлагин”, - деди. Иттифоқо, ўша ерда айрим яҳудий қавмидан бўлган кишилар ҳам бор эди. Абдуллоҳ ибн Амрнинг сўзини эшитиб, улардан бири: “Барака топинг, Аллоҳ сизни аҳли салоҳдан қилсин”, - дея дуо қилди. Шунда Абдуллоҳ ибн Амр разияллоҳу анҳу: *“Мен Набий алайҳиссалом қўшнига яхшилик қилиш ҳақида кўп васият қилганларини эшитганман. Ҳатто қўшнилари бизга меросхўр қилиб қўярмиканлар, деган хавотирга ҳам бориб қолганмиз»*, деди³⁸.

* * *

Имом Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳнинг одатларидан бири шундай эдики, у киши ҳар кеча уйқудан уйғониб, таҳорат олиб, таҳажжуд намозини ўқирди. Сўнгра сокин тун бағрида мусҳафни очиб, Аллоҳнинг каломини тиловат қилар ёки фикҳий масалалар устида бош қотириб, илм билан машғул бўларди. Бироқ у кишининг ичкиликка муккасидан кетган бир қўшниси бор эди. Мазкур қўшни кечасини мастлик, ашула ва бақир-чақир билан ўтказар, унинг дастидан Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳ кечалари хотиржам мутолаа қилолмасди. Бу ҳолат унга салбий таъсир кўрсатиб, фикри бўлиниб кетарди. Лекин у киши бу ҳолатга сабр қиларди. Бояги ароқхўр йигит гоҳида йиғлаб:

*Зое қилдилар-а!.. Қандоқ йигитни зое қилдилар...
Оғир кунда керакли, ҳимоячини зое қилдилар...*

³⁸ Собиқ манба

дея ҳасрат қилиб, маҳзун қўшиқ ҳам айтарди. Унинг овози туни билан Имом Абу Ҳанифанинг оромини бузарди. Бир кеча негадир ичкиликбоз қўшнининг овози чиқмай қолди. Бу ҳолатдан ҳайрон бўлган имом тонг отгач, унинг уйига чиқса, йигит уйда йўқ эди. Одамлардан суриштириб билса, ҳалиги йигит бир кун олдин маст ҳолатда ушланиб, қамалиб қолган экан. Бу хабарни эшитган заҳоти Абу Ҳанифа тўғри шаҳар ҳокими Исо ибн Мусо олдига бориб, бояги кишини озод этишларини илтимос қилди. Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳнинг ҳурмати ва кафолати туфайли маҳбус дарҳол озод қилинди. Шундай қилиб, икковлари Имомнинг уловига мингашган ҳолда жимгина уйга қайтиб келишарди. Афтидан, йигит ўта хижолатда эди. Бир вақт Абу Ҳанифа унга паст овозда сўз қотиб: “Хўш, сени зое қилибмизми йигитча?” - деди. Йигит йиғламсираб: “Йўқ, балки, эҳсон ва карам қилдингиз, Аллоҳ ажрингизни берсин!”, - деди... Абу Ҳанифа жонига оро кирган ўша йигитнинг кейинги ҳаёти ижобий томонга ўзгара бошлади. У ичишни ташлади, илм ҳалқаларининг аъзоларидан бўлди ва охири Кўфа фақиҳларидан бирига айланди...

Қўшнига кўрсатилган биргина оқилона ёрдам, ҳакимона муомала туфайли фисқ ва фужур ботқоғига ботган кимса яхши одамлар қаторига кириб, пировардида Аллоҳнинг дўстларидан бирига айланди ва жамиятда ўзининг муносиб ўрнини топиб олди. Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳнинг ҳақиқий олим, чинакам валий экани ана шундай воқеаларда рўй-рост намоён бўлади. Қаранг, бу зот фожир қўшнисининг ичиб олиб, кечалари берган озорларига узоқ муддат чиройли

сабр қилди. Ичкиликбоз қўшни қамалиб қолганда эса “Хайрият, энди тинчибман!” дея хурсанд бўлиш ўрнига уни йўқлаб, қамоқдан чиқариб олди. Бу кишининг ўша зараркунанда қўшнилариға маълум муддат индамасликлари ҳам ҳикматдан холи бўлмаган. Агар бирдан уни койиб, урушиб, маломат қилганларида, бу иш ҳаётда қоқилиб, маломатдан кўра кўпроқ ёрдамға муҳтож бўлиб қолган бу йигитға эҳтимол акс таъсир кўрсатар ва инсофудиёнатдан янада узоқлашиб қоларди. Алломанинг сукутида ҳам аслида ибрат мавжуд эди. Эҳтимол, жамият шафқатсизларча юз ўгирган кўплаб қоқилган кимсаларға, ўз номаъқул ишларидан ачинсалар-да, барибир тўғри ҳаёт остонасига қадам кўя олмаётган иродаси ожизларға Абу Ҳанифадек халоскор етишмаётгандир. Агар уларнинг ҳар бири ўз Абу Ҳанифасини топса, балки аҳвол бошқачароқ бўлган бўлармиди...

* * *

Саҳл ибн Убайдуллоҳ Тустарий (раҳматуллоҳи алайҳи)нинг зиммий³⁹ қўшниси бўлиб, унинг ҳожатхонасидан доимий равишда Саҳлнинг уйига ифлос-нопок нарсалар сизиб чиқар эди. Саҳл ҳар куни ўша жойға бир катта тос қўйиб қўярди. мажусийнинг ҳожатхонасидан чиққан нарсалар кечгача ўша идишға тўпланар ва кечқурун ҳеч ким кўрмайдиган жойға олиб бориб ташланар эди. Саҳл ҳазратлари узоқ муддат шу тахлит иш юритдилар. Қўшнилариға бирон нарса демадилар. Вафотлари яқинлашгач, мажусий қўшнини чорлаб:

³⁹ Зиммий ёки аҳли зимма деганда мусулмон юртларда, мусулмон давлати ҳимоясида яшайдиган ғайридинлар назарда тугилади

- Мана бу уйга кириб, бу ерда нима борлигини бир кўриб қўй, дедилар. У кириб идишга тушаётган ифлос, нопок нарсаларни кўриб:

- Бу нима, деб сўради.

- Бу нарсалар узоқ муддатдан бери уйингдан мана шу ерга тушади, - дедилар Саҳл ҳазратлари, - уни кундузлари шу идишга тўплаб, кечалари ташқарига олиб чиқариб ташлар эдим. Агар ажалим яқинлашиб қолмаганида, буни сенга айтмаган бўлардим. Мендан кейин сенга қўшни бўлиб келадиган одамнинг хулқи қанақа бўлишини билмайман. Бу ҳолатга сабр қила олмай, сени қаттиқ ранжитиб қўйишидан қўрқдим. Энди аҳволни билдинг, хоҳлаганингни қил, (яъни истасанг бу носозликни бартараф қил, истасанг шундай қолаверсин. Мен сени огоҳлантирдим, холос). Шунда бу ҳолатдан донг қотган ҳалиги мажусий:

- Эй шайх, мен кофир бўлсам ҳам, узоқ вақтдан бери менга шундай гўзал муносабатда бўлиб келаётган эдингизми?! Қўлингизни беринг, мен: “Аллоҳдан ўзга ҳеч қандай илоҳ йўқ ва Муҳаммад Аллоҳнинг бандаси ҳамда элчиси эканига гувоҳлик бераман”, дея мусулмон бўлди. Саҳл розийаллоҳу анҳу шундан сўнг вафот этдилар.

* * *

Абдуллоҳ ибн Муборак раҳматуллоҳи алайҳнинг бир яхудий қўшнисига бор эди. У киши қўшнисига ниҳоятда кўп яхшиликлар, хайру эҳсонлар қиларди. Қачон ўзига бирон нарса сотиб олса, қўшнисига ҳам қўшиб оларди. Ўз оила аъзолари ва фарзандларига бозордан кийим-кечак сотиб олганда, қўшнисининг болаларига ҳам шундай нарсалардан харид қилар

ва уйга кирмасдан аввал қўшнисини йўқлаб, ҳалиги нарсаларни унга тухфа қиларди. Бир куни яҳудий уйини сотадиган бўлиб қолди ва бу нарсани атрофга эълон қилди. Одамлар унинг уйига келиб, нархини суриштира бошладилар. Бир куни уникига бир неча кишилар харидор бўлиб келиб, унинг баҳосини сўрашди. Яҳудий:

- Уйимни икки минг динор олтинга сотаман, деди. Бундай баланд нархдан ҳайратланган харидорлар уй эгасидан бунинг сабабини суриштира бошлашди.

- Ахир бу хонадонингиз нари борса, минг динорга арзийдиган жой-ку, нима учун икки баравар нарх сўраяпсиз, дея изох талаб қилишди.

Шунда яҳудий:

- Ҳа, тўғри айтасиз, менинг уйим аслида минг динор туради. Уй учун шунча берасизлар. Устидаги яна минг динор эса Абдуллоҳ ибн Муборакдек зотнинг қўшничилиги учун сўралмоқда. Бунинг учун яна минг динор берасизлар, деди.

Бу сўзлардан баттарроқ ажабланган харидорлар ҳеч нарсани тушунмасдан яҳудийнинг қўшнисини бўлмиш Абдуллоҳ ибн Муборак ҳазратларининг уйига чиқиб, бўлган воқеани гапириб беришди. Шунда Абдуллоҳ ибн Муборакнинг қалби эриб, бир зум алланечук аҳволга тушди ва қўлларини дуога очар экан: “Эй, Аллоҳим, эй Пок Парвардигорим, бу қулингни ҳидоят қил, уни Ислом неъматидан баҳраманд айла”, дея Аллоҳга илтижо қилди. Кейин тўғри қўшнисининг уйига чиқиб, уни ҳидоятга чорлади. “Жон қўшним, Аллоҳга иймон келтиргин, мен сенинг жаҳаннамга ўтин бўлиб, абаду-л-абад азобланишингни хоҳламайман. Сенга яхшилиқни

истайман”, деди. Шунда ҳалиги қўшнининг юзлари ёришиб, Абдуллоҳ ибн Муборакнинг қўлларини маҳкам сиқиб олди-да: “Ашҳаду ан лаа илааҳа иллаллоҳ, ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва расувлуҳ”, дея шаҳодат калимасини айтиб, иймон бахтига мушарраф бўлди.

СЎНГСЎЗ ЎРНИДА

Қўшничилик ҳақлари ва одоблари баёнидаги ушбу илмий-адабий саёҳатимиз ниҳоясида қўшни ҳаққининг нечоғли улуғлиги ва унинг ҳурматини юксакларга қадар кўтарган динимиз Ислоннинг нақадар буюклиги яна бир карра намоён бўлади. Шунингдек, қўшнилар ҳаққу ҳурматини поймол этиб, улар билан ёмон муомалада бўлиш жамият аъзолари ўртасига тафриқа ва низо солувчи энг бирламчи нарсалардан эканлиги маълум бўлади.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, қўшничилик муносабатининг қўшнилар орасида ўзаро меҳр-оқибат ва эзгулик муҳитини шакллантирадиган даражада тикланиши жамият тараққиётининг ёрқин намунаси ҳисобланади. Модомики, ҳамма бир-бирига қўшни экан, уларнинг ўзаро аҳиллиги жамиятнинг аҳиллиги демакдир. Ушбу алоқанинг ислоҳ этилиши билан адлия маҳкамаларидаги асли-таги қўшни ҳаққига риоясизликдан келиб чиққан турли-туман шикоят, даъво ва ҳоказолардан иборат кўплаб аризалар, жиноий ишлар ҳам ўз-ўзидан тугатилиб, ечим ва барҳам топиб кетган бўларди.

Баҳсимиз давомида “қўшни” ва “қўшничилик” сўзларининг нақадар кенг қамровли эканини билиб олдик. Бундай қаралса, шаҳардаги барча одамларни бир-бирига қўшни дейиш мумкин: уйлар уйларга, дўконлар дўконларга, ишчилар

ишчиларга, талабалар талабаларга, ҳамкасблар ҳамкасбларга, йўловчилар йўловчиларга, маҳаллалар маҳаллаларга, шаҳарлар шаҳарларга, давлатлар давлатларга қўшни ва ҳоказо. Бир қараганда ҳаётимиз қўшничиликдан ташкил топганга ўхшайди. Шундай экан, ҳамма ўз атрофидаги “қўшнилари” билан рисоладагидек муносабатда бўлса, ўз-ўзидан ҳаммаёқда тотувлик ва осойишталик ҳукм суради, иншоаллоҳ...

Шу билан мавзу бўйича китобхон эътиборига ҳавола қилмоқчи бўлган сўзларимиз ниҳоясига етди. Рисоламиз низолашган қўшнилар орасини ислоҳ этишга хизмат қилса, бундан ўзимизни беҳад бахтиёр ҳис қилган бўлардик. Муҳтарам ўқувчиларимизга ўз ташаккурларимизни изҳор этган ҳолда кейинги суҳбатларимизга қадар хайрлашиб қоламиз.

Камоли эҳтиром билан
Одилхон Исмоилов

ИЛОВА

Бу бўлимда рисолада келтирилган набавий ҳадисларнинг арабий матнлари билан танишишингиз мумкин. Улар ўзбекча таржимасидаги қавслар ичида кўрсатилган рақамларга мувофиқ тартибланади.

1. عن عائشة رضي الله عنها قالت: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: إن المؤمن ليدرك بحسن خلقه درجة الصائم القائم“ (رواه أبو داود)

2. إنما بعثت لأتمم مكارم الأخلاق

3. عن أم سلمة: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يقول في مرضه الذي توفي فيه: الصلاة وما ملكت أيمانكم، فما زال يقولها حتى يفيض بها لسانه (رواه ابن ماجه)

4. عن عائشة وابن عمر رضي الله عنهما: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ما زال جبريل يوصيني بالجار حتى ظننت أنه سيورثه (متفق عليه)

5. من أغلق بابه دون جاره مخافة على أهله وماله فليس ذلك بمؤمن ، وليس مؤمناً من لا يأمن جاره بوائقه، أتدري ما حق الجار؟ إذا استعانك أعتنته، وإذا استقرضك أقرضته، وإذا افتقر عدت عليه، وإذا مرض عدته، وإذا أصابه خير هنيئته، وإذا أصابته مصيبة عزيبته، وإذا مات اتبعت جنازته، ولا تستطل عليه بالبناء فتحجب عنه الريح إلا بإذنه، ولا تؤذ به بقتار ريح قدرك إلا أن

تغرف له منها، وإن اشتريت فاكهة فاهد له، فإن لم تفعل فأدخلها سرًّا، ولا يخرج بها ولدك ليغيظ بها ولده (رواه الخرائطي وغيره وفي سنده ضعف)

6. أدنى حق الجوار أن لا تؤذي جارك بقتار قدرك، إلا أن تقدر له منها (رواه البزار)

7. الجيران ثلاثة: جار له حق واحد وهو أدنى الجيران حقًّا، وجار له حقان، وجار له ثلاثة حقوق وهو أفضل الجيران حقًّا، فأما الذي له حق واحد فجار مشرك لا رحم له، له حق الجوار، فأما الذي له حقان فجار مسلم له حق الإسلام وحق الجوار، فأما الذي له ثلاثة حقوق فجار مسلم ذو رحم فله حق الإسلام وحق الجوار وحق الرحم (رواه البزار)

8. عن كعب بن مالك قال: أتى النبي - صلى الله عليه وسلم - رجل فقال: يا رسول الله، إني نزلت في محلة بني فلان وإن أشدهم لي أذى أقربهم لي جوارا. فبعث رسول الله - صلى الله عليه وسلم - أبا بكر وعمر وعليًا يأتون المسجد فيقومون على بابيه فيصيحون: ألا إن أربعين دارا جار، ولا يدخل الجنة من خاف جاره بوائقه. (رواه الطبراني وفي سنده ضعف)

9. عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل خيرًا أو ليصمت، ومن كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليكرم جاره، ومن كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليكرم ضيفه (صحيحين)

10. عن عبد الرحمن بن أبي قراد رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم توضعاً يوماً، فجعل أصحابه يتمسحون بوضوئه، فقال لهم النبي صلى الله عليه وسلم: «ما يحملكم على هذا؟» قالوا: حب الله ورسوله. فقال النبي صلى الله عليه وسلم: «من سره أن يحب الله ورسوله، أو يحبه الله ورسوله فليصدق حديثه إذا حدث، وليؤد أمانته إذا أؤتمن، وليحسن جوار من جاوره».

11. "من كان يؤمن بالله واليوم الآخر، فليحسن إلى جاره، ومن كان يؤمن بالله واليوم الآخر، فليكرم ضيفه، ومن كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل خيراً أو ليسكت"

12. عن ابن عمر قال: ((لقد أتى علينا زمان أو قال حين وما أحد أحق بديناره ودرهمه من أخيه المسلم ثم الآن الدينار والدرهم أحب إلى أحدنا من أخيه المسلم سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول: (كم من جار متعلق بجاره يوم القيامة يقول يا رب هذا أغلق بابه دوني فممنع معرفه .)) الأذد المفرد للبخاري

13. عن أبي ذر قال: ((أوصاني خليلي - صلى الله عليه وسلم - : إذا طبخت مرقاً ، فأكثر ماءه ، ثم انظر إلى أهل بيت جيرانك ، فأصيهم منها بمعروفٍ))

14. ليس المؤمن الذي يشبع و جاره جائع إلى جنبه

15. "يا نساء المسلمات لا تحقرن جارة لجارتها ولو فرسن شاة" (متفق عليه)

16. عن عدي بن حاتم رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «ما منكم من أحد إلا سيكلمه ربه، ليس بينه وبينه ترجمان فينظر أيمن منه، فلا يرى إلا ما قدم. وينظر أشأم منه، فلا يرى إلا ما قدم، وينظر بين يديه فلا يرى إلا النار تلقاء وجهه، فاتقوا النار ولو بشيئ تمررة. فمن لم يجد فبكلمة طيبة» متفق عليه

17. عن عائشة قالت : قلت : يا رسول الله ، إن لي جارين ، فإلى أيهما أهدي ؟ قال : « إلى أقربهما منك بابا

18. خير الأصحاب عند الله خيرهم لصاحبه وخير الجيران عند الله خيرهم لجاره

19. من سعادة المرء المسلم : المسكن الواسع والجار الصالح والمركب الهنيء

20. إملكك عليك لسانك وليسعك بيتك وابك على خطيئتك

21. عن ابن مسعود قال : قال رجل للنبي - صلى الله عليه وسلم - : يا رسول الله ، كيف لي أن أعلم إذا أحسنت أو إذا أسأت ، فقال النبي - صلى الله عليه وسلم - : «جيرانك يقولون قد أحسنت فقد أحسنت وإذا سمعتهم يقولون أسأت فقد أسأت» (رواه ابن ماجه)

22. عن أبي هريرة رضي الله قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا يمنع جار جاراه أن يضع خشبة على جداره - ثم

يقول أبو هريرة : ما لى أراكم عنها معرضين , و الله لأرمين بها
بين أكتافكم (رواه البخاري ومسلم)

23. عن أنس ابن مالك قال: قال رسول الله صلى الله عليه
وسلم: جار الدار أحق بالدار (رواه النسائي وابن جبان وصححه)

24. الْجَارُ أَحَقُّ بِشُفْعَةِ جَارِهِ ، يَنْتَظِرُ بِهَا - وَإِنْ كَانَ غَائِبًا - إِذَا
كَانَ طَرِيقَهُمَا وَاحِدًا (رواه أحمد وأصحاب السنن)

25. الْجَارُ أَحَقُّ بِصَقِيهِ (رواه البخاري)

26. عن عقبه ابن عامر رضي الله عنه قال: قال رسول الله
صلى الله عليه وسلم: أول خصمين يوم القيامة جاران

27. عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: سمعت النبي صلى
الله عليه وسلم يقول: « كم من جار متعلقٍ بجاره يوم القيامة،
يقول، يا رب! هذا أغلق بابي دوني، فمنع معرفته (الأدب المفرد)

28. قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: كم من جار متعلق
بجاره يقول يا رب سل هذا لم أغلق عني بابي ومنعني فضله (رواه
المنذري والأصبهاني)

29. عن عبد الله بن مسعود قال : «سألت رسول الله صلى
الله عليه وسلم أى الذنب أعظم , قال : أن تجعل لله ندا و هو
خلقك , قلت : ثم أى ؟ قال : أن تقتل ولدك مخافة أن يطعم معك
, قلت : ثم أى قال : أن تزاني بحليلة جارك» (رواه الشيخان)

30. قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لأصحابه ما تقولون في الزنا؟ قالوا حرام حرمه الله عز وجل ورسوله فهو حرام إلى يوم القيامة. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لأصحابه: لأن يزني الرجل بعشر نسوة أيسر عليه من أن يزني بامرأة جاره. قال ما تقولون في السرقة قالوا حرمها الله ورسوله فهي حرام. قال لأن يسرق الرجل من عشرة أبيات أيسر عليه من أن يسرق من جاره (رواه أحمد والمنذري والطبراني)

31. عَنْ أَبِي يَحْيَى مَوْلَى جَعْدَةَ ، قَالَ : سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، يَقُولُ : قِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : إِنَّ فُلَانَةَ تُصَلِّيَ اللَّيْلَ ، وَتَصُومُ النَّهَارَ ، وَفِي لِسَانِهَا شَيْءٌ يُؤْذِي جِيرَانَهَا سَلِيطَةً ، قَالَ : لَا خَيْرَ فِيهَا ، هِيَ فِي النَّارِ ، وَقِيلَ لَهُ : إِنَّ فُلَانَةَ تُصَلِّيَ الْمَكْتُوبَةَ ، وَتَصُومُ رَمَضَانَ ، وَتَتَصَدَّقُ بِالْأَثْوَارِ ، وَلَيْسَ لَهَا شَيْءٌ غَيْرُهُ ، وَلَا تُؤْذِي أَحَدًا ، قَالَ : هِيَ فِي الْجَنَّةِ (رواه أحمد وابن حبان والحاكم)

32. عن أبي موسى الأشعري قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم « إن بين يدي الساعة الهرج . . الحديث وفيه : حتى يقتل الجار جاره ، ويقتل أخاه ، ويقتل عمه ، ويقتل بن عمه ، قالوا : ومعنا عقولنا يومئذ ؟ قال : إنه لينزع عقول أهل ذلك ويخلف لهم هباء من الناس ، يحسب أكثرهم أنهم على شيء وليسوا على شيء

33. أَعُوذُ بِكَ مِنْ جَارِ السُّوءِ فِي دَارِ الْإِقَامَةِ ، فَإِنَّ جَارَ الْبَادِيَةِ
يَتَحَوَّلُ

34. عن ابن عباس رضي الله عنه قال: كان داود عليه السلام
يقول في دعائه: اللهم إني أَعُوذُ بِكَ مِنْ مَالٍ يَكُونُ عَلَيَّ فِتْنَةً،
وَمِنْ وَلَدٍ يَكُونُ عَلَيَّ وَبَالًا، وَمِنْ امْرَأَةٍ السُّوءِ تَقْرُبُ الشَّيْبَ قَبْلَ
الْمَشْيَبِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ جَارٍ سَوْءٍ تَرَعَانِي عَيْنَاهُ وَتَسْمَعُنِي أَذْنَاهُ،
إِنْ رَأَى حَسَنَةً دَفَنَهَا، وَإِنْ رَأَى سَيِّئَةً أَذَاعَهَا

35. جَارِ السُّوءِ فِي دَارِ الْإِقَامَةِ قَاصِمَةُ الظَّهْرِ (رواه الطبراني
في المعجم الأوسط)

36. عن أبي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى
الله عليه وسلم تعس عبد الدينار والدرهم والقטיפفة والخميصة
إن أعطي رضي وإن لم يعط لم يرض (رواه البخاري)

37. عن أبي هريرة قال : جاء رجل إلى النبي - صلى الله عليه
وسلم - فشكا إليه جارا فقال النبي - صلى الله عليه وسلم - ثلاث
مرات- «اصبر» ثم قال في الرابعة أو -الثالثة- : «اطرح متاعك
في الطريق» ففعل ، فجعل الناس يمرون به ويقولون : ما لك ؟
فيقول: آذاه جاره فجعلوا يقولون : لعنه الله ، فجاءه جاره فقال
: ردّ متاعك و الله لا أُوذيك أبدا

38. وعن أبي جحيفة رضي الله عنه قال جاء رجل إلى رسول
الله صلى الله عليه وسلم يشكو جاره قال اطرح متاعك على

طريق فطرحة فجعل الناس يمرون عليه ويلعنونه فجاء إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله لقيت من الناس قال وما لقيت منهم قال يلعنونني قال قد لعنك الله قبل الناس فقال إني لا أعود فجاء الذي شكاه إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال ارفع متاعك فقد كفيت

39. حدثنا عصام بن خالد قال : حدثنا أرطاة بن المنذر قال : سمعت - يعني : أبا عامر الحمصي - قال : كان ثوبان يقول : (ما من رجلين يتصارمان فوق ثلاثة أيام ، فيهلك أحدهما ، فماتا وهما على ذلك من المصارمة ، إلا هلكا جميعاً ، وما من جار يظلم جاره ويقهره ، حتى يحمله ذلك على أن يخرج من منزله ، إلا هلك .) . (الأدب المفرد)

40. عن أبي شريح أن النبي - صلى الله عليه وسلم - قال : «و الله لا يؤمن ، و الله لا يؤمن ، و الله لا يؤمن » قيل : من يا رسول الله ؟ قال : «الذي لا يأمن جاره بوائقه»

41. لا يدخل الجنة من لا يأمن من جاره بوائقه

42. ”من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فلا يؤذ جاره، ومن كان يؤمن بالله واليوم الآخر، فليكرم ضيفه، ومن كان يؤمن بالله واليوم الآخر، فليقل خيراً أو ليصمت“

43. عن أم سلمة زوج النبي صلى الله عليه وسلم قالت: كنت أنا والنبي صلى الله عليه وسلم في لحافه إذ دخلت شاة لجارتنا،

فأخذت قرصة ففقت إليها فأخذتها من بين لحييها وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «ما كان يؤمنك أن تعشفيها، إنه لا قليل من أذى الجار».

44. لا يشبع المؤمن دون جاره

45. أيما أهل عرصة أصبح فيهم امرؤ جاع فقد برئت منهم ذمة الله - عز وجل

46. ليس المؤمن الذي يشبع و جاره جاع إلى جنبه

47. ما آمن من بات شعبان و جاره طاويا

48. و الذي نفسي بيده لا يؤمن عبد حتى يحب لجاره ما يحب لنفسه

49. لعن الله من غيّر منار الأرض

50. إنه لا قليل من أذى الجار

51. مثل المؤمنين في توادهم وتراحمهم وتعاطفهم مثل الجسد إذا اشتكى شيئا تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى

ФҲЙДАЛАНИЛГАН МАНБА ВА АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Қуръони карим.
2. Абдулазиз Мансур. “Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири”. – Т.: “Ислом университети нашриёт-матбаа бирлашмаси”, 2009 й.
3. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий. “Ал-Жомеъ ас-Саҳиҳ”. – Байрут. «Дор Ибн Касир». 1407ҳ-1987м
4. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий. “Ал-адаб ал-муфрад”. – Байрут.: “Дорул-фикр”, 2004 й.
5. Абу Абдуллоҳ Аҳмад ибн Ҳанбал Шайбоний. “Ал-Муснад”. – Байрут, Ливан.: Дору муассасати-р-рисола, 1993 й.
6. Абу Абдуллоҳ Маҳмуд ибн Язид ибн Можжа. “Сунан Ибн Можжа”. – Байрут.: Дорул-фикр.
7. Абу Бакр Аҳмад ибн Амр ал-Баззор. “Муснадул-баззор”. – Байрут.: Дорул-кутуб ал-ъилмийя, 2001 й.
8. Абу Довуд Сулаймон ибн Ашъас Сижистоний. “Сунани Абу Довуд”. – Байрут.: Дорул-фикр 2006 й.
9. Абул-Фидо Имодуддин ибн Касир. “Тасирул-Қуръонил-азим”. – Миср.: Дорул-китоб ал-исломий. 2001 й.
10. Абулқосим Маҳмуд ибн Амр ибн Муҳаммад Замахшарий, Хоразмий. “Ал-Кашшоф ан ҳақоиқ ат-танзил”. – Байрут.: Дору-л-китоб ал-арабий. 2004 й.
11. Абдуллоҳ ибн Жоруллоҳ Оли Жоруллоҳ. “Тазкийрул-аброр бихуқуқи-л-жор”. Жидда.: Дору олами-л-кутуб. 1403ҳ.
12. Абу Ййсо Муҳаммад ибн Ййсо Термизий. “Сунанут-Термизий”. – Байрут.: Дору ихё ат-турос ал-исламий. 1995 й.

13. Аҳмад ибн Хусайн Байҳақий. “Ас-сунан ал-кубро лил-Байҳақий”.
14. Аҳмад ибн Шуайб Насоий. “Сунану-н-Насоий”. – Байрут: Дорул-кутуб ал-илмийя. 1411ҳ-1991м. 1-босма.
15. Аҳмад ибн Хусайн Байҳақий. “Шуъабу-л-иймон”.
16. Каримов И. А. “Юксак маънавият – енгилмас куч”. – Т.: Маънавият, 2008. – 176 бет.
17. Муҳаммад ибн Абдуллоҳ Хатиб Табризий. “Мишкоту-л-масобийҳ”. – Байрут.: Ал-Мактабул-Исламий, 1399 ҳ.
18. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Аҳмад Қуртубий. “Ал-Жомеъ ли-аҳком ал-Қуръон”. Дорул-фикр. Байрут. Ливан. 1987 й.
19. Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. “Одоблар хазийнаси” (ал-адаб ал-муфрад китобининг шарҳи). – Т.: «Sharq» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти. 2011 й.
20. Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. “Рухий тарбия”. – Т.: «Sharq» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти. 2008 й.
21. Зулфий Муҳаммад Иброҳим Ҳамад: “Ат-тақсир фий ҳуқуқил-жар”.
22. Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. “Яхшилик ва силаи раҳм китобининг шарҳи”. – Т.: «Sharq» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти. 2009 й.
23. Умму Лайс. Азиййату-л-жаар минал-кабааир.
24. Умаров Баҳодир, Жабборов Шукур. “Глобаллашув шароитида маънавий тарбия муаммолари” – Т.: - Академия, 2011. – 156 б.

МУНДАРИЖА

Сўзбоши ўрнида.....	3
Муқаддима	6
Қуръони карим ва ҳадиси шарифларда қўшничилик ҳақлари хусусида.....	10
Қўшни деб кимга айтилиши ёхуд қўшнилари мартабалари ҳақида	16
Қўшнилари даража ва мартабалари	18
Қўшничилик чегараси	19
Қўшни ҳақи	24
Яхши қўшничилик тушунчаси ва қўшнилари яхшилиқ қилиш	29
Қўшнилари ғамхўрлик қилиш ҳақида амр	32
Қўшнилари таом чиқариш ёки ҳадя улашишни дастлаб эшиги яқинидан бошлаш ҳақида.....	38
Аллоҳ қошида қўшнилари энг яхшиси.....	40
Солиқ қўшни кишининг саодатидир.....	41
Қўшнининг гувоҳлиги	44
Унутилган суннат.....	46
Уй-жой сотишдан аввал қўшнига таклиф қилиш ёхуд қўшнининг шуфъа ҳақи	49

Қиёмат кунда қўшниларининг бир-бирлари билан даъволашишлари	51
Қўшнига озор бериш энг катта гуноҳлардандир	52
Жаҳаннамга тушишдан огоҳлантириш	54
Қўшни ўз қўшнисини ўлдириши қиёмат аломатларидандир	55
Ёмон қўшни ва ундан паноҳ сўраш	57
Қўшнисига озор берадиган кишига Аллоҳнинг лаънати бўлиши:.....	61
Озор беравериб, қўшнисини кўчиб кетишга мажбур қилган кимсанинг оқибати	64
Қўшнисига азият етказувчи кишида имон (комил) бўлмаслиги	65
Қўшнига етказиладиган азиятнинг кичиги бўлмас.....	70
Қўшниси оч қолиб, ўзи тўқ бўлмас	72
Қўшни ҳақларини адо этишда йўл қўйиладиган бепарволик ва камчиликларга доир баъзи мисоллар.....	75
Салафи солиҳларнинг қўшниларига нисбатан қилган муомала ва муносабатларидан айрим намуналар	98
Сўнгсўз ўрнида.....	105
Илова	107
Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати.	116

Одилхон қори Юнусхон ўғли

**ҚЎШНИЧИЛИК ҲАҚЛАРИ
ВА ОДОБЛАРИ**

«Тошкент ислом университети»
нашриёт-матбаа бирлашмаси
Тошкент – 2012

Муҳаррирлар:
Бобомурод Эралиев,
Алишер Рихсиддин ўғли,
Сарвар Очилов

Дизайнер:
Ильнур Караджаев

Саҳифаловчи:
Зулхумор Улуғбекова

Босишга 2012 йил 6 июлда рухсат этилди.
Бичими 84×108 ½. Шартли б.т. 6,30. Нашр т. 6,34.
Адади 5000 дона. Буюртма № 55.
Баҳоси шартнома асосида.

«Тошкент ислом университети» нашриёт-матбаа
бирлашмаси босмахонасида чоп этилди.
100011. Тошкент ш. А.Қодирий, 11.